

ARCHAEOLOGIA BELGICA

204

H. ROSENS

HET MEROVINGISCH GRAFVELD VAN ROSMEER

II

P. JANSSENS

DE MEROVINGER VAN ROSMEER :
ZIJN FYSIEK EN ZIJN PATHOLOGIE

BRUSSEL

1978

ARCHAEOLOGIA BELGICA

204

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dr. J. J. Rosmeers

HET MEROVINGISCH GRAFVELD VAN ROSMEER

II

HET MEROVINGISCH GRAFVELD
VAN ROSMEER

Études et rapports édités par le
Service national des Fouilles
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles
JANSSENS

DE MEROVINGER VAN ROSMEER :
ZIJN FYSIEK EN ZIJN PATHOLOGIE

© Nationale Dienst voor Opgravingen

D1978-04057
BRUSSEL

1978

Bibliothèque van OE

1163

AE05357

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dir. Dr. H. Roosens

Studies en verslagen uitgegeven door de
Nationale Dienst voor Opgravingen
Jubelpark 1
1040 Brussel

Études et rapports édités par le
Service national des Fouilles
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles

© Nationale Dienst voor Opgravingen

D/1978/0405/7

ARCHAEOLOGIA BELGICA

204

H. ROOSENS

HET MEROVINGISCH GRAFVELD VAN ROSMEER

II

P. JANSSENS

DE MEROVINGER VAN ROSMEER :
ZIJN FYSIEK EN ZIJN PATHOLOGIE

BRUSSEL

1978

Bibliotheek van OE

1168

ALGEMENE KENMERKEN

Rosmeer is een van de vele kleine dorpen uit Limburgs Haspengouw, een vruchtbaar leemgebied. De bewoningskern is gevormd door rechthoekig op elkaar staande straten die in een vierkant zijn ingeschreven (fig. 1). Het terrein daalt vrij sterk in zuidelijke richting af, waar de Weyerkensbeek aan de voet van de heuvelrug loopt. Op de helling ontspringt de Sinte Berthiliabron, waarvan het water langs de Borsebeek naar het dal wordt afgevoerd. Deze bron heeft, wegens de haar toegeschreven heilzame kracht, in de loop der eeuwen talrijke bedevaarders aangetrokken.

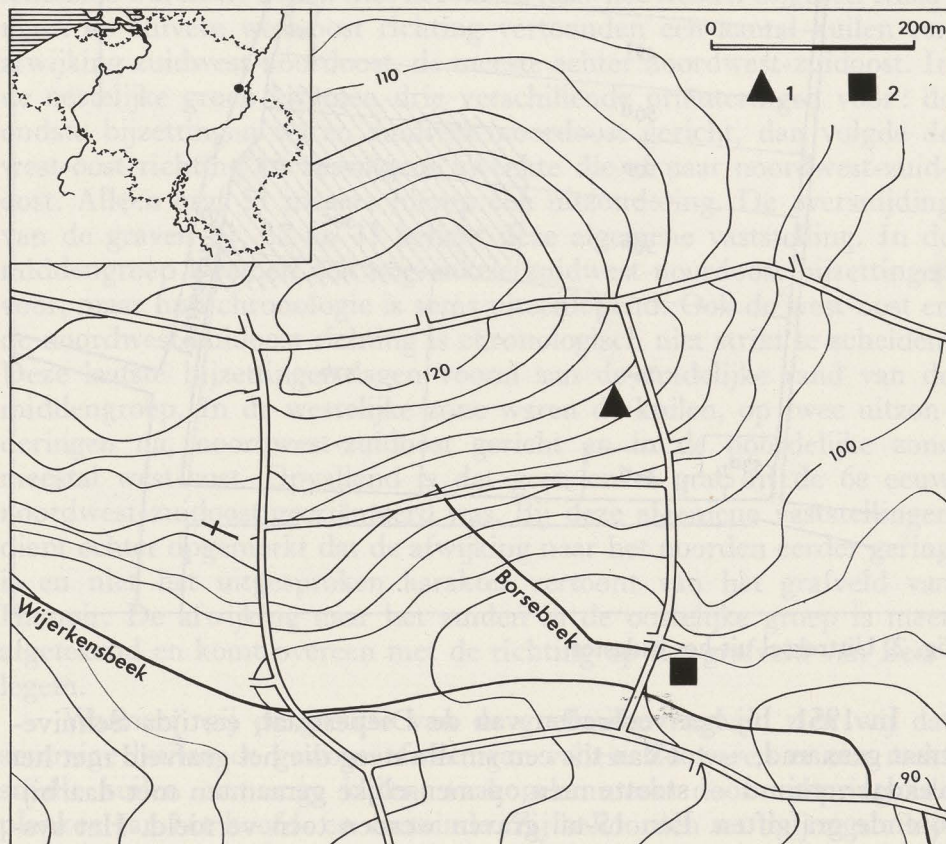

Fig. 1. Topografische kaart. 1: grafveld; 2: vermoede bewoning.

In dit kader was het Merovingisch grafveld aangelegd. Zoals gebruikelijk werd daarvoor een terrein uitgekozen, dat voor landbouwdoeleinden minder geschikt was. Op die plaats had een Romeins gebouw gestaan, waarvan het puin overal verspreid lag. Het grafveld besloeg een oppervlakte van ongeveer 30 aren. Het strekte zich uit over de kadastrale percelen 50 c, d, e en 57 b (fig. 2). Het perceel nr. 50 c, waar zich de meeste kuilen bevonden, was naderhand terrasvormig opgehoogd, zodat het oorspronkelijk niveau er grondig werd gewijzigd.

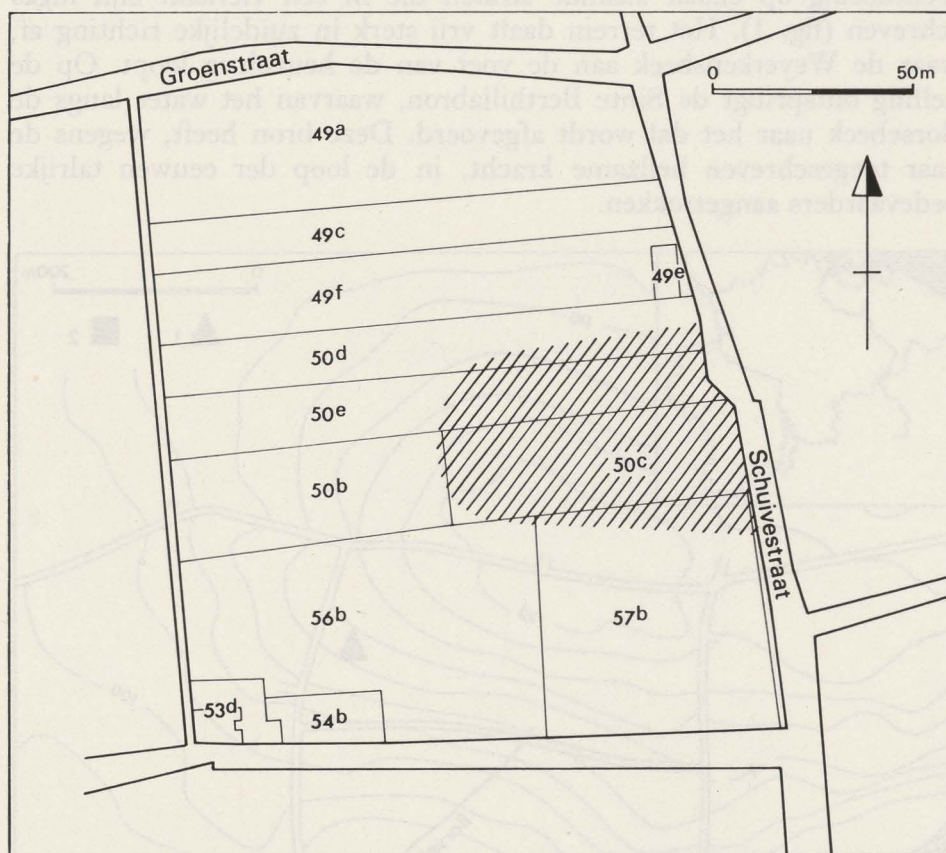

Fig. 2. Uittreksel uit het kadaster.

In 1951, bij het verbreden van de Diepestraat, eertijds Schuivestraat genaamd, — tot dan toe een smalle steeg die het grafveld met het beekdal verbond — stootte men op menselijke geraamten met daarbijhorende grafgraven. Een 15-tal graven werden toen vernield. Het systematisch onderzoek dat spoedig op gang kwam, moest weldra onderbroken worden, zodat het 25 jaar zou duren alvorens gans het grafveld

was onderzocht. Hierbij kwamen ongeveer 120 bijzettingen aan het licht. De archeologische en anthropologische kenmerken lieten toe 43 mannen aan te wijzen, 44 vrouwen en, onder voorbehoud, 18 kinderen voor het merendeel ouder dan 6 jaar. Wanneer men rekening houdt met het feit dat in de loop der tijden hier en daar graven verdwenen zijn, mag het globaal aantal bijzettingen op 150 geschat worden.

De plattegrond van het grafveld biedt een onregelmatige aanblik. Er zijn weinig Merovingische begraafplaatsen waar de bijzettingen zo ordeloos gespreid zijn. Alleen aan de oostrand bevonden zich een reeks kuilen die enigzins in rij lagen; misschien waren de aldaar vernielde graven eveneens in regelmatig verband aangelegd. Toch valt over het geheel een zekere samenhang waar te nemen. Zo onderscheidt men een aaneengesloten oostelijke groep, een middengroep en een dun bezaaide westelijke en noordelijke zone.

Ook de oriëntering der kuilen is op het eerste gezicht vrij verward. Alleszins waren de doden met het hoofd naar het westen bijgezet. Maar, naast de zuivere west-oost richting vertoonden een aantal kuilen een afwijking zuidwest-noordoost, de meeste echter noordwest-zuidoost. In de oostelijke groep kwamen drie verschillende oriënteringen voor: de oudste bijzettingen waren zuidwest-noordoost gericht, dan volgde de west-oost richting en vervolgens zwenkte die af naar noordwest-zuidoost. Alleen graf 51 maakte hierop een uitzondering. De oversnijding van de graven 31, 32 en 33 belicht deze algemene vaststelling. In de middengroep kwamen ook nog enkele zuidwest-noordoost bijzettingen voor, maar hun chronologie is soms uiteenlopend. Ook de west-oost en de noordwest-zuidoost richting is chronologisch niet strikt te scheiden. Deze laatste bijzettingen lagen vooral aan de zuidelijke rand van de middengroep. In de westelijke zone waren de kuilen, op twee uitzonderingen na, noordwest-zuidoost gericht en in de noordelijke zone meestal west-oost. Opvallend is dat geen enkel graf uit de 6e eeuw noordwest-zuidoost georiënteerd was. Bij deze algemene vaststellingen dient echter opgemerkt dat de afwijking naar het noorden eerder gering is en niet het uitgesproken karakter vertoont van het grafveld van Hamoir. De afwijking naar het zuiden in de oostelijke groep is meer afgetekend en komt overeen met de richting op het grafveld van Beerlegem.

Wanneer wij de grootte van de grafkuilen nagaan, zien wij dat sommige buiten de gewone afmetingen vallen. Zo waren er een reeks smalle kuilen met enge kisten, vaak gekenmerkt door uitspringende planken aan het hoofd- en voeteinde. Zij behoorden tot de jongste bijzettingen en bevatten meestal geen grafgiften meer. Een andere reeks was opvallend groter dan het normale. Het zijn de nrs. 10 — de enige

kuil in de oostelijke groep —, 89, 90, 91, 96, 98, 108 en 109, alle gelegen in de westelijke en noordelijke zone. Enigszins buiten de normale afmetingen vallen ook de kuilen 50, 72, 73, 87, 111, 112 en 113. Zoals gebruikelijk zijn het de grootste kuilen die het diepst waren aangelegd en aan de aanzienlijkste personen waren voorbehouden. In zulke grafkamers was de eigenlijke lijkst langs de noordelijke wand neergezet. Graf 10 maakte hierop een uitzondering; het geraamte lag in het midden van de kamer en er tekende zich geen spoor van een kleinere kist af. De andere kuilen waren grondig verstoord, hetgeen de vaststellingen bemoeilijkte of zelfs onmogelijk maakte. In elk geval lag de dode in het noordelijk gedeelte van de kamers 90 en 96, terwijl de sporen van een eigenlijke lijkst vastgesteld werden in de grafkamers 89 en 108. Ook in de belangrijke wapengraven 21 en 25 van de oostelijke groep — zie voor dit laatste de verbeterde graftekening fig. 3 — was de dode in de noordelijke helft neergelegd, alhoewel kuil en kist de normale afmetingen niet overschreden. Dit was ook het geval voor de twee vrouwen-graven, nrs. 43 en 45.

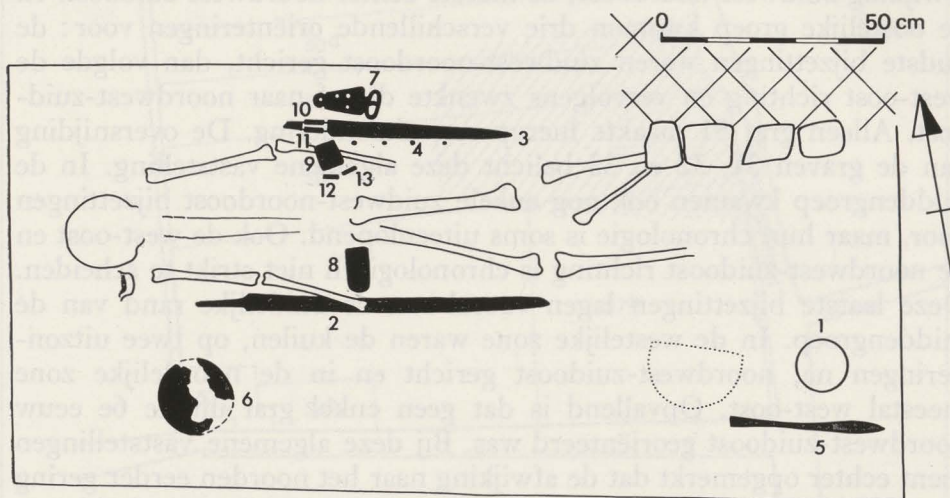

Fig. 3. Verbeterde graftekening nr. 25.

Voor de kennis van het begrafenisritueel stooten wij steeds op dezelfde moeilijkheid voortkomend uit de verstoring van de graven. Dit is het gevolg hetzij van recente vernielingen, hetzij van oversnijdingen of van plunderingen. Een 35-tal graven waren van oudsher geplunderd; natuurlijk waren het de meest belangrijke. Eigenaardig is weerom dat in de oostelijke groep geen enkele plundering voorkwam. Misschien is dit alleen te verklaren door het feit dat deze bijzettingen het dichtst bij

de weg gelegen waren en eventuele grafrovers gemakkelijk betrappt konden worden.

Oude verstoringen werden niet altijd door grafroof veroorzaakt. In de kuilen 42, 109 en 113 was de primaire bijzetting vernield door het inlaten van een tweede kist in dezelfde kuil. Het gaat hier dus niet om een dubbele bijzetting. Dit was vermoedelijk wel het geval in het verstoorde graf 98 dat aan een man en een vrouw heeft toebehoord. Voor nr. 113 waren er aanwijzingen dat de vrouw met het hoofd naar het oosten lag en de man op normale wijze met het hoofd naar het westen. Een eigenaardige vorm van verstoring vertoonde graf 91. De bodem van de kuil was rood verschroeid en de houten vloer van de kist verkoold. Het lijk en de grafgiftten waren vóór de verbranding weggenomen. De beenderen werden naderhand in de vulling van de kuil geworpen. Het anthropologisch onderzoek duidt op een jonge vrouw. Wij staan hier voor de opzettelijke vernietiging van het graf van een van de bijzonderste personen van de nederzetting. Het maakte deel uit van de grote graven van de westelijke groep, maar de structuur was verschillend. Zo was er geen spoor van een eigenlijke grafkamer, terwijl de kist, 80 cm breed, nagenoeg in het midden van de kuil was geplaatst.

Voor de houding van de handen beschikken wij over een gangbaar gemiddelde. Er waren vier varianten; ofwel waren de armen uitgestrekt langs het lichaam, ofwel was de rechterhand, de linker hand of waren beide handen op het bekken gevouwen. Hierbij viel geen onderscheid te bespeuren tussen mannen en vrouwen. Meestal waren beide armen uitgestrekt langs het lichaam. Dit kwam zowel in de 6e als in de 7e eeuw voor, evenals het gebruik één van beide handen op het bekken te laten rusten. De bijzettingen waar beide handen op het bekken lagen, zijn zeker niet vroeg; de meeste onder hen hadden geen grafgiftten.

Over de ligging van de voorwerpen die aan de overledenen waren meegegeven of die tot hun uitrusting of opschik behoorden, kunnen wij volgend overzicht geven. Het aardn vaatwerk en het glas stonden aan het voeteinde in de ruime zin genomen. Daar werden ook de ijzeren beslagstukken aangetroffen van een emmer in graf 90 en de afdrukken van houten vaatwerk in de graven 25 en 115. Op deze regel waren slechts twee uitzonderingen, nl. graf 111 met de pot rechts van het hoofdeinde en graf 115 met het glas links van het middel.

In de mannengraven die een zwaard bevatten, lag dit langs het linker been in graf 10, langs linker arm en been in graf 21 en langs rechter arm en been in graf 25, de punt telkens naar het voeteinde. Voor de overige graven waaruit de zwaarden waren geroofd, beschikken wij over geen aanwijzingen.

De plaats van de lans was in het algemeen aan het voeteinde

rechts; in de graven 7, 65 en 85 lag ze aan het voeteinde, links. Afwijkingen vertoonden graf 10 met de lans op de rechter schouder, de punt naar het hoofdeinde, graf 44 met een zeer lange lans ter hoogte van het rechter been, de punt naar het voeteinde, en graf 100 met de lans aan het hoofdeinde in de rechter kisthoek.

De umbo, eigen aan rijke wapengraven, is in principe vergezeld van de lans. Wegens de plundering kon meestal de oorspronkelijke plaats niet meer achterhaald worden. In de ongeschonden graven 10, 21 en 25 lag de umbo in het rechter deel van de kist, respectievelijk ter hoogte van het scheenbeen, het dijbeen en de opperarm. In de grafkamer 108, alhoewel geplunderd, was de umbo onaangeroerd gebleven; hij lag aan het voeteinde, maar buiten de kist.

De bijl was slechts driemaal vertegenwoordigd; zij lag ter hoogte van het middel, de snede naar buiten gekeerd. In de naast elkaar gelegde graven 22 en 115 was ze boven op de kist geplaatst, respectievelijk langs de rechter en langs de linker zijde.

Nog schaarser waren de pijlpunten; ze werden alleen in graf 40 aangetroffen ten getale van drie.

Het meest voorkomend wapen was de sax. Zij lag zowel links als rechts van de dode, vanaf de voorarm, langs het middel tot aan het dijbeen. In de oudste bijzettingen was ze overwegend langs de linker kant neergelegd. In de graven 10 en 20 bevond zij zich over gans de lengte langsheen de arm, in de graven 7, 66 en 100 langs het onderbeen. De snede was meestal naar buiten gekeerd. De punt was naar het voeteinde gericht, behalve in de graven 10, 22 en 68.

In nauw verband met de sax staat de gordel. Vanaf het einde van de 6e eeuw was hij in de regel voorzien van een driedelige garnituur. Haast in al de waarneembare gevallen lag de gesp vlak bij de sax ter hoogte van de schedemonnd of van het gevest.

Uitzonderlijk was de gordel om het middel toegeriemd. Een duidelijk voorbeeld hiervan leverde graf 40 (d. I, Pl. XI), waar de gesp met beslagplaat, het tegenbeslag en de rugplaat dicht bij elkaar lagen. Aan de gordel hing een tas met mes, ringstaaf en vuurslag. Graf 10 gaf nagenoeg hetzelfde beeld (d. I, Pl. IV). Ditmaal was het een eenvoudige gesp, want het is een vroeg graf. Aan de gordel hing een tas met twee messen, twee ringstaafjes en een schaar. De tas bevond zich hier ten westen van de gordelriem in de omgekeerde richting waarin ze normaal gedragen werd. Ook in graf 31, nog een vroeg graf met eenvoudige gesp, lag de tas met mes, ringstaaf en vuurslag onmiddellijk ten westen van de toegeriemde gordel; dit graf bevatte geen sax.

In al de andere gevallen was de gordelriem opengespreid. Hij lag los om het middel in de bijzettingen 4, 25 (d. I, Pl. VII), 50, 68 (d. I,

Pl. XVI) en 115 (d. I, Pl. XXV). In graf 50 hing een tas met twee mes-
sen(?) aan de gordel die van een eenvoudige gesp was voorzien. Dit graf
bevatte geen sax. De tas met mes, ringstaaf en nog twee kleine staafjes
uit de bijzetting nr. 4 lag rechts van het hoofd. In graf 68 lag het mes
op de sax. In graf 115 was dit eveneens het geval, maar de vuurslag
werd aangetroffen op het middel. Ook het geplunderde graf 113 dient
vermoedelijk hier ondergebracht te worden; in elk geval lag de gesp
met beslag op de schedemond en het mes op het blad van de sax.

In een andere reeks graven was de gordel in andere richtingen
opengespreid. In de nrs. 20 en 62 bevond hij zich langsheen het lichaam,
in nr. 7 (d. I, Pl. II) over de dijbenen, in de nrs. 21 (d. I, Pl. VI), 22, 44
(d. I, Pl. XII), 69 en 87 (?) schuin over het lichaam en in nr. 100 (d. I,
Pl. XXII) langsheen het rechter scheenbeen, waar ook de sax lag, en
blijkbaar toegeriemd. Een paar maal werd een of ander element van de
gordelriem onder het gebeente aangetroffen, zoals dit soms ook het
geval was bij de gordels die om het middel waren aangelegd. Nog in
deze reeks graven dient aangestipt dat in nr. 22 een tas met mes en twee
silexen aan de gordel hing; de sax was in dit geval volledig uit het ver-
band losgemaakt.

Wij hebben reeds vermeld dat het mes soms op de sax of in de-
zelfde langsrichting werd aangetroffen; dit was ook het geval in de
graven 62 en 66. Uit al deze voorbeelden zou men kunnen besluiten dat
het oorspronkelijk in de schedewand stak, zoals bv. in het knapengraf
onder de Dom te Keulen (1). Men dient toch een zeker voorbehoud in
acht te nemen, aangezien de gordelriem telkens in de nabijheid lag. In
bepaalde gevallen moet men erkennen dat het mes wel degelijk aan de
riem was bevestigd, zoals in graf 44 (d. I, Pl. XII), waar het op de huls
van de lans was terechtgekomen, en in graf 100, waar het naast de sax
werd aangetroffen (d. I, Pl. XXII). Dit voorbehoud wordt nog gestaafd
door het feit dat in graf 87 (d. I, Pl. XIX), behalve het mes, ook een
pincet en een vuursteen op het blad van de sax lagen.

Uit de ontleding van het grafitueel bij de mannengraven blijkt
een zekere verscheidenheid. Jammer genoeg waren de grote grafkamers
grondig door plundering verstoord, zodat wij hiervoor maar over weinig
gegevens beschikken. Des te belangrijker is dat de twee zwaardgraven,
nrs. 21 en 25, grotendeels intact waren. Aanwijzingen voor een graf-
kamer waren hier niet te vinden, maar de ligging van de dode in het
linker gedeelte van de kist en de schikking van de grafgiften kunnen als
toonbeeld gesteld worden voor de grafkamers in de westelijke zone van

(1) O. DOPPELFELD, Das fränkische Knabengrab unter dem Chor des Kölner
Domes, *Germania* 42, 1964, 14, Abb. 7.

het grafveld. Merken wij op dat voor de nrs. 21 en 25 het zwaard en de sax elk langs een verschillende kant van de dode waren geplaatst; de lans, de umbo en het vaatwerk bevonden zich in het lege, rechter gedeelte van de kist, een gebruik dat ook elders in acht genomen werd.

Het oudste zwaardgraf, nr. 10, vertoonde de meeste afwijkingen op de algemene regel. Terwijl het vaatwerk en de umbo zich op de gewone plaats in het lege, rechter gedeelte van de ruime kist bevonden, waren de sax en de lans uitzonderlijk op de schouders neergelegd met de punt naar het hoofdeinde. Dezelfde ommekeer kwam tot uiting aan de gordel. De gesp lag niet bij de schedemonst van de sax, maar aan de tegenovergestelde kant en de gordeltas onder de ruggegraat. Meer nog, zij was niet aangelegd in hangende richting naar het voeteinde toe, maar tegen de zwaartekracht in, naar het hoofdeinde.

Ook bij de wapengraven van mindere rang kwamen soms afwijkingen voor. In nr. 31, dat alleen een bijl bevatte, was de gordeltas in dezelfde positie neergelegd als in het gelijktijdig graf nr. 10. In nr. 7 lagen de wapens aan het voeteinde, de lans links en de sax rechts. In nr. 22 was de sax losgemaakt uit het gordelverband en met de punt naar het hoofdeinde gericht; dit was ook de richting van de sax in nr. 68. In nr. 100 bevond de lans zich aan het hoofdeinde, rechts, en de sax aan het voeteinde, rechts. Een ongewone aanblik bood graf 66, niet alleen wegens de ligging van de sax langs het rechter onderbeen, maar vooral wegens de zonderlinge aanwending van heterocliete gespen en beslagplaten, waar men normaler wijze een drieledig gordelbeslag zou verwacht hebben.

Het grafritueel van de vrouwengraven was meer eenvormig. Het meest voorkomend archeologisch kenmerk van het vrouwengraf zijn de kralen. Deze werden in een snoer van één of meer rijen rond de hals gedragen. In graf 9 bevonden zich ook kralen op andere plaatsen, nl. langs de rechter en de linker plos en op bekkenhoogte samen met een benen hangertje. Zij waren op het kleed en aan de gordel bevestigd, een vreemd gebruik dat uitzonderlijk in sommige belangrijke vrouwengraven te vermelden valt (2).

De zeldzame sierschijven die aan de plundering waren ontsnapt, bevonden zich op borsthoogte, de oor- en vingerringen op de geëigende plaats. Er is geen enkele beugelfibula.

De gordel was voorzien van een eenvoudige gesp, soms van een gesp met beslag en tegenbeslag, soms ook van een riemtong. De gesp lag altijd ter hoogte van het middel, maar niet noodzakelijk centraal.

(2) M. SCHULTZE, Einflüsse byzantinischer Prunkgewänder auf die fränkische Frauentracht, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 6, 1976, 149-161, Abb. 3,1

Het is moeilijk uit te maken of de gordel gesloten was. In graf 71, waar de gesp met beslag en tegenbeslag zich centraal op het bekken bevond, lijkt dit wel het geval geweest te zijn. In de drie bijzettingen, nrs. 51, 73 en 84, die een riemtong bevatten, werd deze tussen de benen ter hoogte van de knieën aangetroffen. Dit kan er op wijzen dat de vrouwen in het algemeen een gordel droegen waarvan het uiteinde vanaf het middel lang afhing over het kleed.

Tot de uitrusting van de vrouwen behoorden ook ijzeren ringen, maar ze waren niet talrijk. Een paar maal was de ring vergezeld van een gesp. De ring werd ook aangetroffen zonder gesp, hetzij ter hoogte van het middel, hetzij langs het linker dijbeen of tussen de dijbenen.

Messen werden meestal aan de gordelriem gedragen; een paar maal lagen ze langs het linker dijbeen of op de knie.

Uit dit overzicht blijkt dat het grafritueel te Rosmeer in grote lijnen beantwoordt aan de algemene normen uit de Merovingische tijd. In de bijzettingen waarin zich uitgesproken afwijkingen voordeden, is dit niet aan het toeval te wijten; men moet doelbewust van de algemene regels zijn afgeweken. In het laatste hoofdstuk zullen wij onderzoeken of hiervoor een verklaring kan gegeven worden.

STUDIE VAN DE GRAFGIFTEN

VAATWERK

Aardewerk

Graven 5 (2 x), 7 (2 x), 8 (2 x), 9, 10, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 34 (2 x), 36, 39 (2 x), 40, 43, 44, 45, 46, 50 (2 x), 51, 58, 59, 62, 65, 66, 69 (2 x), 71, 72, 76, 77, 83 (2 x), 87, 88, 90, 93, 95, 100, 110, 111 (2 x), 112, 113, 114.

Aardewerk kwam voor in 43 graven, waarvan er 8 twee stuks opleverden. Dit is een hoog gemiddelde.

De meest voorkomende vorm is de biconische. Een aantal exemplaren vertonen onderlinge vormverwantschap. Zes stuks uit de graven 8, 10, 19, 22, 43 en 45 hebben als kenmerk de ingesnoerde hals die door een uitspringende kraagrand van de schouder is gescheiden. Wij noemen deze vorm het type Engelmanshoven, wegens het veelvuldig voorkomen in het grafveld aldaar. De nrs. 8 en 10 zijn versierd met respectievelijk twee en drie evenwijdig lopende zones van smalle gleufjes. De vier andere dragen een rolstempelversiering; op de exemplaren 20, 22 en 45 is dit spiraalvormig aangebracht, op nr. 43 in twee gescheiden banden. De rolstempel van beide laatstgenoemde exemplaren is dezelfde. Van deze zes potten behoren er vier tot het type Trier B 1 a. Bij de twee andere — nrs. 22 en 45 — bedraagt de hoogte een paar mm meer dan de diameter van de opening; men kan ze derhalve onder het type Trier B 1 b onderbrengen. Dit onderscheid is hier van geen belang, vermits het exemplaar 43 — type B 1 a — met dezelfde rolstempel is versierd als het exemplaar 45 — type B 1 b —. Chronologisch behoren deze zes stuks tot de tweede helft van de 6e eeuw. De versiering met gleufjes gaat in principe die met rolstempel vooraf (3).

Vier andere potten, de nrs. 36, 71, 72 en 77, behoren eveneens bij elkaar. De licht schuin uitstaande hals is trapvormig, meestal door een kleine ribbel, van de schouder gescheiden. Deze is een weinig gewelfd, waardoor het bovendeel van de pot een zware indruk maakt. Onze vier exemplaren zijn onversierd. Zij behoren tot het algemeen type Trier B 1 b. Wegens de context en de horizontaalstratigrafie passen ze goed in het eerste vierde van de 7e eeuw.

De twee stuks, nrs. 7 en 46, zijn onderling te vergelijken wegens de

(3) M. MARTIN, *Basel-Bernerring*, 114 & 137, Abb. 33.

goed afgezette, schuin uitstaande hals die weerom trapvormig van de schouder is gescheiden. Voor de rest hebben ze ieder hun eigen kenmerken. Het algemeen type is Trier B 1 b.

Bij de exemplaren uit de graven 5 (2 stuks), 58 en 62 gaat de concave, uitbuigende hals vloeiend over in de schouder. De nrs. 5, 1 en 62 zijn met een gelijkaardig, alhoewel niet identisch rolstempelmotief versierd. Het algemeen type is Trier B 1 b. De context wijst naar het midden van de 7e eeuw.

De beide potten 21 en 90 zijn gekenmerkt door het breed uitgezet middel; de hoogte is nochtans groter dan de randdiameter. Zij dateren uit het eerste vierde van de 7e eeuw. Dit geldt ook voor de nrs. 7, 25 en 111. Zij hebben een slanker profiel met afgeronde buikknik en vertegenwoordigen het type Trier B 4. De twee grote, slanke potten uit de graven 113 en 114 zijn niet alleen verwant naar de vorm, ook hun materie en onsymmetrische opbouw hebben ze gemeen. Ze zijn niet vroeger dan het midden van de 7e eeuw.

De overige potten zijn niet nader bij elkaar te brengen. Nr. 39 behoort tot het type Trier B 1 a: 6e eeuw. De nrs. 20, 40, 50, 51, 58, 69, 76 en 110 vertonen de algemene kenmerken van het type B 1 b. Nr. 50 lijkt goed op de pot uit graf 27 van Baisy-Thy, daterend uit de tweede helft van de 6e eeuw. Nr. 110 is verwant met de pot uit graf 154 van Harmignies, daterend uit het midden of uit de tweede helft van de 7e eeuw (onuitgegeven materiaal). Nr. 111, 2 kan onder het type Trier B 3 b ondergebracht worden. Een nog slankere vorm, type B 3 c, komt uit graf 93. Deze beker, evenals de nog kleiner exemplaren met wijd uitstaande hals, de nrs. 34, 83 en 88, dateren uit de 7e eeuw. Twee potten, nrs. 44 en 87, hebben een afgeronde knik; schouder en onderdeel zijn nagenoeg even hoog. Zij beantwoorden aan de kenmerken van het type Trier B 5 b, maar nr. 87 is oranjekleurig. Een afgeronde knik heeft ook het exemplaar nr. 9 dat, wegens de lage schouder en de slanke vorm, onder het type B 4 kan gerangschikt worden, ware het niet dat de klei oranjekleurig gebrand is. Een slanke vorm, hoge schouder en laag onderdeel zijn de kenmerken van nr. 65, dat tot het type Trier B 2 behoort.

Behalve de biconische potten zijn er nog andere vormen van aarden vaatwerk.

Op de eerste plaats zeven schotels en kommen in roodachtig aardewerk, die in twee typen vervallen. De graven 8, 39 en 50 bevatten een brede, platte schotel met wijd uitstaande hals. Die vorm is een verdere ontwikkeling van de laat-Romeinse terra sigillata-schotel, Chenet 304. De schotels van Rosmeer komen voor in een context van de 6e eeuw. Recenter zijn vier exemplaren, waar de schotelvorm — nog aanwezig

in graf 112 — zich komvormig ontwikkelt; het zijn de nrs. 34, 59 en 83. Alle hebben de ingesnoerde hals gemeen. De kom nr. 34 beantwoordt aan het type Trier C 7. Deze schotels en kommen waren meestal vergezeld van een biconische pot.

Alhoewel niet bepaald ruwwandig behoort de kruik uit graf 66 tot het type Trier D 3: 7e eeuw.

De handgevormde pot met S-vormig profiel en sporen van stempelversiering, nr. 95, is de enige vertegenwoordiger van het soort aardewerk dat doorgaans als « Saksisch » wordt bestempeld.

Glas

Graven 10, 43, 72, 73, 90, 92 (2 x), 96, 109, 115.

De glazen vervallen in twee types, het Romeinse glas uit graf 73 buiten beschouwing gelaten.

Er zijn vooreerst de slanke topbekers, nrs. 10 en 43, met vertikaal geribbelde wand. In onze streken komt deze vorm geregeld voor. Vier exemplaren werden o.m. te Engelmanshoven gevonden in goed gedateerde graven uit de tweede helft van de 6e eeuw. Nr. 92, 1 is een variëteit van de westerse topbeker; de bodem is bolvormig, de wand vertikaal geribbeld. Zulke glazen waren vooral verspreid langs de Moezel en de midden-Rijn. Ze zijn langer in gebruik gebleven dan de bekers met spitse bodem (4).

De andere glazen zijn tuimelbekers, een type dat ruimer verspreid was dan de topbekers. Nr. 72 is lager en breder dan 90 en 115; de wand is effen en de rand heeft een dikke, holle lip. De overige twee zijn versierd, nr. 90 met opgelegde lussen die op de bodem stervormig samenkomen, nr. 115 met verticale ribbels die eveneens de bodem stervormig bereiken; dit ornament is rechtstreeks in de vorm geblazen. De rand van beide exemplaren is dun afgezet. De fijn afgewerkte vormen met licht uitbuigende hals, zoals deze van Rosmeer, mogen op het einde van de 6e en in het begin van de 7e eeuw geplaatst worden. Tot een tuimelbeker behoren ook de scherven nr. 92, 2 en vermoedelijk ook deze uit graf 96.

De vorm van nr. 109 is moeilijker om bepalen; misschien is het een kogelbeker (5).

Hout

Overblijfselen van houten vaatwerk werden slechts sporadisch aan-

(4) Dit glastype is als Sturzbecher B gerangschikt bij K. BÖHNER, *Trier*, d. 2, Taf. 66, 1.

(5) *Ibid.*, Taf. 67, 3-6.

getroffen. In graf 25 tekende zich het spoor af van een kom met ronde bodem, die een hoogte had van ca. 14 cm en een diameter van 20 cm. In graf 115 was niets anders te herkennen dan een cirkelvormige aflijning met een diameter van 15 cm. In de graven 90 en 96 was over de boord van het recipiënt langs binnen- en buitenkant een ijzeren omraming geplooid. Het waren vermoedelijk emmers, waarvan de eerste een diameter had van ca. 25 cm. Wegens de totale vernieling van graf 96 waren hier geen afmetingen van de emmer meer te herkennen; wij weten alleen dat rond de duigen ijzeren reepjes waren aangebracht.

WAPENS

Dertig graven bevatten wapens. In bijgaande tabel (fig. 4) vindt men een overzicht van de wapensoorten, gerangschikt per graf. De helft van deze bijzettingen was geplunderd; de grote kuilen, die normaler wijze een volledige wapenrusting bevatten, waren het meest gestoord. Dank zij de vooruitgang die de Merovingische archeologie de jongste jaren gemaakt heeft, kunnen de verdwenen wapens in veel gevallen conjecturaal aangevuld worden. Zo onderstelt een zwaard — in onze gewesten althans — de aanwezigheid van een sax, een lans en een umbo. Zelfs wanneer het zwaard geroofd werd, kan men aan de hand van bepaalde gespen of beslagstukken die op de draagriemen van het zwaard waren bevestigd, tot het bestaan van dit wapen besluiten. Dit was het geval voor de bijzettingen 96, 98, 108, 109 en 111, wat het aantal zwaarden te Rosmeer op acht brengt, alhoewel er slechts drie bewaard zijn. Hieraan dient vermoedelijk nog een zwaard toegevoegd dat bij de afgraving voor de wegeniswerken te voorschijn was gekomen. Ook voor de sax kan men logischer wijze tot het bestaan van dit wapen besluiten uit de aanwezigheid van een driedelige gordelgarnituur. Derhalve mogen wij aannemen dat in de gestoorde bijzettingen 4, 72, 89 en 96 een sax gelegen heeft. Ook in de graven 98, 108 en 109 moet dit het geval geweest zijn op grond van combinatie zwaard, lans en umbo. Het verband tussen umbo en lans laat eveneens bepaalde gevolgtrekkingen toe. Een umbo onderstelt in principe de aanwezigheid van een lans, zodat dit wapen kan aangevuld worden in de graven 49, 89, 96, 108 en 109. Al deze gegevens zijn in de samenstelling van bijgaande tabel opgenomen.

Zwaarden

Graven 10, 21 en 25.

Het zwaard uit graf 25 is volledig; het is 80,5 cm lang. Het zwaard nr. 10, waarvan de punt ontbreekt, moet nagenoeg dezelfde lengte

WAPENGRAVEN

Nrs	Zwaard	Sax	Lans	Umbo	Bijl	Pijl
4 ✖		○				
7		●	●			
10	●	●	●	●		
20		●				
21	●	●	●	●		
22		●	●		●	
25	●	●	●	●		
31					●	
40		●	●			●
44		●	●			
49 ✖			?	●		
50			●			
62		●				
65 ✖			●			
66		●				
68		●	●			
69 ✖		●				
72 ✖		○				
84 ✖			●	●		
87		●				
89 ✖		○	?	●		
93 ✖			●			
96 ✖	○	○	?	●		
98 ✖	○	□	●	●		
100 ✖		●	●			
108 ✖	○	□	?	●		
109 ✖	○	□	?	●		
111 ✖	○	●				
113 ✖		●				
115		●			●	

□ ○ ? ✖
1 2 3 4

Fig. 4. Overzicht van de wapengraven. 1: sax afgeleid uit de aanwezigheid van andere wapens; 2: wapens afgeleid uit de aanwezigheid van riembeslagen; 3: lans afgeleid uit de aanwezigheid van een umbo; 4: verstoorde graven.

gehad hebben. Nr. 21, eveneens zonder punt, is meer dan 91 cm lang. Al deze zwaarden zijn gedamasseerd.

Saxen

Graven 7, 10, 20, 21, 22, 25, 40, 44, 62, 66, 68, 69, 87, 100, 111, 113, 115.

Bij de conservatiebehandeling die voor het grootste deel niet door het personeel van de Dienst werd uitgevoerd, hebben sommige wapens aanzienlijke vormwijzigingen ondergaan, wat de bepaling van de typologie bemoeilijkt.

Alhoewel het blad beschadigd is, herinnert de sax nr. 10 aan het smalle type uit de rijke graven van de vroege periode. Zeer gelijkend is het exemplaar uit graf 29 van Lausanne — Bel-Air (6). Beide stukken hebben aan de top van de angel een dakvormige knop en aan de overgang naar het blad een smalle richel; hun totale lengte, ca. 52,5 cm voor Bel-Air en meer dan 48 cm voor Rosmeer, ligt niet ver uiteen.

Tot het type Trier A 2 — het zwaarder model — behoort de sax uit graf 115 met gestrekte rug en naar de punt toebuigende snede.

Al de andere exemplaren vertonen de kenmerken van de brede sax, type Trier B. Sommige — de nrs. 20, 22, 66 en 87 — hebben een klemband die aan de overgang naar het blad rond de houten bekleding van de angel was geslagen. Kenmerkend voor het type B zijn ook de talrijke kleine en de enkele grote nieten die op de schede langs de snijkant van de sax waren bevestigd. Dit was het geval voor de nrs. 7, 25, 66, 68, 87, 100 en 113. Dank zij de nauwkeurige terreintekeningen van de Heer De Boe kon hieruit soms het formaat van de schede afgeleid worden. Bij de exemplaren 66 en 87 had zij een breedte van respectievelijk 9 en 7,5 cm; aan de punt en aan de greep vertoonde zij een rechthoekige insprong. Nr. 66 was daarenboven aan de bovenkant van de schede voorzien van een klemzoom in de vorm van een winkelhaak. Het valt op dat de greep van de sax voor een groot gedeelte in de schede stak; dit was ook zo bij nr. 87 (7). De grote nieten zijn doorgaans vier of vijf in aantal. Deze uit de graven 7, 66 en 111 zijn vlak en de bovenkant is met dierornament versierd. De nieten uit de graven 87, 100 en 113 hebben een verhoogde of gewelfde kop met gekartelde rand. Bij nr. 100 is de kop in ijzer, de rand in messing. Deze sax is de langste van al; de schede droeg acht nieten.

(6) R. MOOSBRUGGER-LEU, *Die Schweiz zur Merowingerzeit*; Bern, 1971, dl. B, Taf. 8, 5.

(7) Voorbeelden hiervan zijn afgebeeld o.m. bij K. BÖHNER, *Trier*, dl. 1, 145, Abb. 7, bij C. NEUFFER-MÜLLER, *Iversheim*, Taf. 7, 1 en bij H. DANNHEIMER, *Germania* 52, 1974, 133, Abb. 2 (St. Jakob bei Polling).

Lansen

Graven 7, 10, 21, 22, 25, 40, 44, 50, 65, 68, 85, 93, 98, 100.

De meeste lansen — nrs. 7, 10, 22, 50, 85, 93 en 98 — hebben een slank ovaal blad; stang en huls zijn doorgaans wat korter dan het blad. De lengte loopt ver uiteen: het kleinste exemplaar, nr. 22, meet 29,5 cm, het grootste, nr. 50, 57 cm. Men kan de ontwikkeling van dit type goed volgen vanaf Haillot, graf 5, over Merlemont en Baisy-Thy naar de 7e eeuw. De gespleten, respectievelijk gesloten huls geeft een chronologische aanwijzing. Bijaldien onze stukken door de « restauratie » niet te veel misvormd werden, dateren de exemplaren 7, 10, 22, 40, 50, 58 (de vorm van het blad is twijfelachtig) uit de 6e eeuw, de nrs. 93 en 98 uit de 7e.

Twee lansen, nrs. 25 en 44, zijn gekenmerkt door een klein ovaal blad en een lange stang. Over de oorspronkelijke staat van de huls nr. 25 bestaat twijfel; waarschijnlijk was ze gesloten. Gelijkaardige exemplaren zijn bekend te Krefeld-Gellep: het type is er gedateerd op het einde van de 6e of in de 7e eeuw (8). De huls van nr. 44 is opengewerkt en met windingen rond de schacht verstevigd, zoals dit ook het geval was voor de lans uit graf 159 van Beerlegem.

Twee andere lansen, nrs. 68 en 100, zijn nagenoeg even lang. Ze hebben een ovaal, licht ruitvormig blad dat nu eens korter, dan weer langer is dan stang en huls; deze is gesloten en hoekig in doorsnede. De datering valt in de 7e eeuw.

Het exemplaar nr. 21 heeft een lang, slank ovaal blad met uitspringende middennerf; de korte, gesloten huls is voorzien van twee bronzen nietkoppen met verbrede basis: 7e eeuw.

Bij de lans nr. 65 ligt de grootste breedte onderaan het blad, bij de overgang naar de stang; vanaf de punt verlopen de zijkanen rechtlijnig tot aan de inbuiging. In weerwil van de gespleten huls dateert ons exemplaar uit de 7e eeuw; het is het type Trier B 3.

Umbo's

Graven 10, 21, 25, 49, 85, 89, 96, 98, 108, 109.

Van de umbo nr. 10 is alleen de rand met de gewelfde bronzen nieten als kenmerkend element bewaard. Zulke randnieten komen reeds voor in het vorstengraf nr. 1782 van Krefeld-Gellep en in andere graven uit de tweede helft van de 6e eeuw (9).

De umbo uit graf 21, met een weinig toelopende hals en gewelfde

(8) R. PIRLING, *Krefeld-Gellep 1960-63*, dl. 1, 141; dl. 2, Taf. 71, 12 & Taf. 78, 6.

(9) *Ibid.*, dl. 2, Taf. 45, 9 en Taf. 39, 5. — H. HINZ, *Eick*, Taf. 18, 11.

kap, behoort tot het type Trier C. Gelijkaardige exemplaren, bv. uit graf 31 van Hamoir en uit graf 36 van Eick, geven als datering respectievelijk het einde van de 6e en de eerste helft van de 7e eeuw (10).

Bij nr. 25 is de hals wat korter en rechter; de kap is laag konisch. Deze vorm is kenmerkend voor de tweede helft van de 6e en het begin van de 7e eeuw (11).

Het meest opvallend is de umbo uit graf 108. De schuine hals is van de hooggewelfde kap gescheiden door een gleuf. Het is het type Trier D, dat uit de tweede helft van de 7e eeuw dateert (12). De rand van ons exemplaar is bezet met vijf gewelfde, vergulde bronzen nieten met brede basis, versierd met twee concentrische rijen ingedreven kringetjes. Op de top van de umbo was eveneens een vergulde bronzen nietkop bevestigd. De brede basis, van waaruit drie verlengplaatjes ontspringen die de kap omvatten, is versierd met een zaagtandlijn die een puntenrij insluit. Dit stuk lijkt op een aantal umbo's uit Alamannische grafvelden, o.a. dat van Mindelheim (13); zij gaan op Langobardische voorbeelden terug. Rond de monding van de Main en langs de Neckar zijn gelijkaardige umbo's bekend, die, in tegenstelling met de andere, gewelfde bronzen nieten hebben (14). Aangezien zulke schildknobbels een vreemd element zijn in onze streken, duidt het exemplaar van Rosmeer op bijzondere verwantschap met de midden-Rijn.

Bijlen

Graven 22, 31 en 115.

De drie bijlen hebben dezelfde algemene kenmerken. De bovenkant of rug is nagenoeg rechthoekig. De onderkant buigt goed uit; het dieptepunt ligt dicht bij de schacht. Bij nr. 22 is de hiel langer uitgesmeed dan bij de twee andere. De onderkant van de snede buigt bij de nrs. 31 en 115 naar binnen; bij nr. 22 verloopt de snede meer rechthoekig naar onder. Dit bijlotype is algemeen verspreid in de 6e eeuw.

(10) H. HINZ, *Eick*, Taf. 4, 13.

(11) *Ibid.*, Taf. 5, 1. — R. KOCH, *Main-Tauber*, 62 en Taf. 23, 11.

(12) H. HINZ, *Eick*, 30, type C 2.

(13) J. WERNER, *Das alamannische Gräberfeld von Mindelheim*; Kallmünz, 1955.

(14) J. WERNER, Ein langobardischer Schild an der Ischl, *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 18/19, 1951, 50-54 en Abb. 3, VIII. — R. KOCH, *Main-Tauber*, 63 en Taf. 88, 8.

SIERADEN

Kralen

Graven 5, 8, 9, 13, 18, 19, 24, 43, 45, 46, 51, 59, 71, 73, 86, 90, 92, 112, 113.

Sommige snoeren gelijken op elkaar door de aanwezigheid van bepaalde kralentypen, de voornaamste zijn afgebeeld, fig. 5.

Een leidvorm voor acht snoeren — nrs. 5, 13, 24, 51, 59, 86, 112 en 113 — zijn de lange, smalle spiraalvormige kralen, waarbij zesmaal amandelvormige kralen behoren. Beide soorten zijn kenmerkend voor de 7e eeuw (15). De amandelvormige zijn meestal in glaspasta; de overheersende kleur is blauw en groen. Met uitzondering van de graven 24 en 51 is er slechts één amandelvormige kraal per snoer. De spiraalvormige zijn talrijker. In graf 86, dat uit de tweede helft van de 7e eeuw dateert, lagen er dertig. Doorschijnend glas komt nog veelvuldig voor; de overheersende kleur is dan groen en blauwgroen. Bij de spiraalvormige kralen in glaspasta is de kleur meestal geel. Aan het snoer uit graf 5 zit een grote cylinder- of wielvormige kraal met golvende lijnen, zoals aan het snoer uit graf 64 van Ophoven, dat nog andere gelijkenissen vertoont; dit graf bevatte een gelijkarmige fibula. Balkvormige kralen met gele, symetrisch geplaatste stippen maken deel uit van de snoeren 51 en 113; dit kralentype is bepalend voor het tweede vierde en het midden van de 7e eeuw (16).

De snoeren nr. 43 en 45 zijn gekenmerkt door een reeks kralen in lichtgroen, doorschijnend geïriseerd glas, die tot staafjes zijn aaneengerijgd. Het zijn de bekende «Ueberfangperlen» die zich tot laat in de 6e eeuw handhaafden (17). Ze zijn hier vergezeld van kleine, gele kralen in glaspasta en van één kort-cylindrische kraal, een vorm die in de late 6e eeuw opkomt (18). Aan beide snoeren zitten ook enkele bruine kralen met opgelegde witte of gele spiraal- of vlechtband. Zulke specimen zijn in de tweede helft van de 6e eeuw aan te wijzen in graf 1 van Engelmanshoven en zijn tot in het eerste derde van de 7e eeuw in gebruik gebleven (19). Tot nr. 43 behoren ook acht barnsteenkralen van het formaat eigen aan de 6e eeuw. Dit snoer was dubbel zo groot als

(15) K. BÖHNER, *Trier*, dl. 2, Taf. 8, C 18 & 19.

(16) U. KOCH, Probleme merowingerzeitliche Glasperlen aus Süddeutschland, *Annales du 6e congrès de l'association internationale du verre*; Liège, 1975, 134, type 4. Ik dank Dr. Ursula Koch omdat ze mij inlichtingen bezorgde, geput uit haar onuitgegeven studie van de kralen van Schretzheim.

(17) M. MARTIN, *Basel-Bernerring*, 71 & 72.

(18) *Ibid.* 72 & 139.

(19) R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, 72, groep B. — U. KOCH, *o.c.*, 140, type 34.

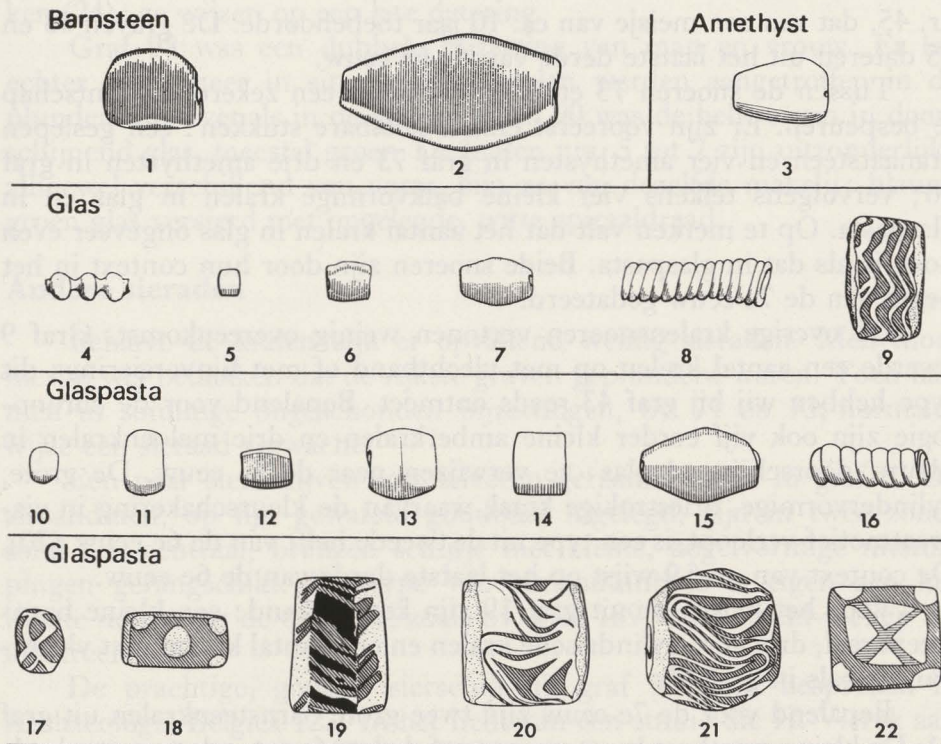

Fig. 5. Overzicht van de belangrijkste kralentypen. S. 1/1.

- 4: « Überfangperlen ».
- 5: Klein-cylindrisch; meestal groen.
- 6: Balkvormig; wit of groen.
- 7: Amandelvormig; lichtgroen of blauw.
- 8: Spiraalvormig; meestal groen of blauwgroen.
- 9: Hoog-cylindrisch; lichtgroen met veelkleurige lijnen.
- 10: Klein-kogelvormig of ringvormig; geel tot grijs.
- 11: Ringvormig; allerlei kleuren.
- 12: Balkvormig; lichtbruin.
- 13: Biconisch tot tonvormig; meestal bruin en oranje.
- 14: Kort-cylindrisch; meestal geel.
- 15: Amandelvormig; meestal blauw en groen.
- 16: Spiraalvormig; meestal geel.
- 17: Verscheidenheid van vormen: ring-, cylinder-, kogel- of tonvormig. Verscheidenheid van kleuren: bruin met grijze, witte of gele vlechtband; ook geel met bruine vlechtband; uitzonderlijk wit met blauwe vlechtband.
- 18: Balkvormig; roodbruin met gele stippen.
- 19: Hoog-cylindrisch; veelkleurig visgraatmotief.
- 20: Groot-cylindrisch; bruin, veelkleurig gevlamd met gele boord.
- 21: Tonvormig; roodbruin, wit gevlamd met gele boord; ook met gele, uitpuilende ogen en veelkleurige, concentrische vlekken.
- 22: Kubusvormig; veelkleurig met overkruiste vlakken en randstippen.

nr. 45, dat aan een meisje van ca. 10 jaar toebehoorde. De graven 43 en 45 dateren uit het laatste derde van de 6e eeuw.

Tussen de snoeren 73 en 90 is eveneens een zekere verwantschap te bespeuren. Er zijn vooreerst enkele kostbare stukken: een geslepen granaatsteen en vier amethysten in graf 73 en drie amethysten in graf 90; vervolgens telkens vier kleine balkvormige kralen in glas en in glaspasta. Op te merken valt dat het aantal kralen in glas ongeveer even hoog is als dat in glaspasta. Beide snoeren zijn door hun context in het begin van de 7e eeuw gedateerd.

De overige kralensnoeren vertonen weinig overeenkomst. Graf 9 leverde een aantal kralen op met vlechtband of met lijnversiering; dit type hebben wij bij graf 43 reeds ontmoet. Bepalend voor de chronologie zijn ook vijf eerder kleine amberkralen en drie meloenkralen in blauw, doorschijnend glas: ze verwijzen naar de 6e eeuw. De grote, cilindervormige, driestrokige kraal, waarvan de kleurschakering in visgraatmotief verloopt, is een type uit de tweede helft van de 6e eeuw (20). De context van graf 9 wijst op het laatste derde van de 6e eeuw.

Voor het halssnoer uit graf 19 zijn kenmerkend: een kleine barnsteenkraal, drie kort-cylindrische kralen en een aantal kralen met vlechtband, zoals in graf 43.

Bepalend voor de 7e eeuw zijn twee grote barnsteenkralen uit graf 71. De kleine amethyst komt voor vanaf de late 6e tot in het eerste derde van de 7e eeuw (21). Uitzonderlijk te Rosmeer is de kraal in groen doorschijnend glas met veelkleurige oogomraming; dit type is eigen aan de eerste helft van de 7e eeuw (22).

Merkwaardig is het snoer met de grote, plompe en kleurrijke kralen uit graf 92. Zulke snoeren komen wel geregeld op Merovingische grafvelden voor, maar ze zijn meestal tot één of twee bijzettingen per grafveld beperkt. De gevlamde, cilindrische en tonvormige kralen verschijnen reeds in graven uit het laatste derde van de 6e eeuw, zoals bv. graf 31 van Engelsmanhoven en graf 1818 van Krefeld-Gellep. Ze bleven echter in de mode gedurende de eerste helft van de 7e eeuw (23). Bij de samenstelling van het snoer 92 werden kubusvormige kralen opgenomen, met overkruiste vlakken en met stippen op randen en hoe-

(20) K. BÖHNER, *Trier*, dl. 2, Taf. 9, D 4. — R. KOCH, *Esslingen*, 15 en Taf. 99, 86. — U. KOCH, *o.c.*, 138, type 48. — *Merlemont*, graf 15: laatste derde 6e eeuw.

(21) M. MARTIN, *Basel-Bernerring*, 139. — R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, 72, groep B.

(22) U. KOCH, *o.c.*, 134.

(23) *Ibid.*, 138-139, typen 55-61. — R. KOCH, *Esslingen*, 15 en Taf. 99, 97-101. — R. CHRISTLEIN, *Marktoberdorf*, 73 en Taf. 63.

ken (24); ze wijzen op een late datering.

Graf 98 was een dubbele bijzetting van man en vrouw. Er lag echter niets meer in situ; vijftien kralen werden aangetroffen in de plunderkuil. Evenals in de graven 73 en 90 was de helft ervan in doorschijnend glas, meestal groen. De kralen nrs. 5 tot 7 zijn uitzonderlijk; alhoewel verschillend van vorm, zijn ze van dezelfde makelij: blauw-groen glas versierd met opgelegde, witte spiraaldraad.

Andere sieraden

Behalve de kralen zijn er opvallend weinig sieraden. Men moet hierbij wel bedenken dat de rijkste graven geplunderd waren. Toch had men in sommige ongeschonden bijzettingen, bv. 71 en 73, normaler wijze een sieraad verwacht.

Een paar sierschijven met zilveren geraamte lagen in graf 9. De almandinen, op fijn gewafeld goudblad ingelegd, zijn in twee zones rond een centraal, bronzen schijfje met kleine, kogelvormige uitstulpingen gerangschikt. Dit type van almandinfibula is eigen aan het laatste derde van de 6e eeuw, zoals bv. graf 189 van Krefeld-Gellep dit illustreert (25).

De prachtige, gouden sierschijf uit graf 90 werd besproken in *Archaeologia Belgica* 123. In het licht van een studie die H. Vierck aan de edelsmeedkunst van Eligius wijdde, komt de waarde van dit juweel nog beter tot uiting. De sierschijf van Rosmeer is een tegenhanger van het centrale medaillon dat in een bredere cloisonné-omraming op de achterkant van het Egbert-schrijn van de Dom te Trier is bevestigd (26). Het motief en de technische uitbeelding van beide juwelen zijn dezelfde. De rand is afgezoomd met een rij almandinen en het veld is in kruisvorm overtrokken. Dit kruis is op de sierschijf van Rosmeer in het centrum nog eens in reliëf naar voor gebracht, terwijl op het medaillon van Trier in het centrum een munt van Justinianus prijkt. Dit neemt niet weg dat de uitgebouwde ruimte, evengoed als te Rosmeer, als reliekhouders kan opgevat zijn. Alhoewel beide stukken stylistisch verwant zijn en eenzelfde gedachte vertolken, moet men niet noodzakelijk dezelfde herkomst aannemen. Indien het juweel van Trier oorspronkelijk tot een schrijn behoort heeft dat de stijlkenmerken heeft van Eligius, belet dit niet dat de sierschijf van Rosmeer uit een andere werkplaats kan komen; ook wegens de chronologie is dit aanneembaar.

(24) K. BÖHNER, *Trier*, Taf. 9, D 1. — U. KOCH, *o.c.*, 140, type 71.

(25) R. PIRLING, *Krefeld-Gellep-1966*, dl. 2, Taf. 19, 3.

(26) H. VIERCK, *Werke des Eligius, Studien zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie — Festschrift f. Werner*, München, 1974, vnl. 359-367 en Taf. 31, 4.

Verder zijn aan sieraden nog te vermelden: een bronzen vingerring in het meisjesgraf nr. 8, een zilveren vingerring in het meisjesgraf nr. 45, een staafje van een zilveren oorring in graf 24 en een bronzen oorring met kleine, polyedrische knop in graf 86.

GESPEN EN RIEMBESLAGEN

Deze voorwerpen werden in allerlei verband bij de kleding en de uitrusting aangewend. Zo herkent men garnituren die aan de gordel werden gedragen, die op zwaardriemen waren bevestigd, die schoeisel of kousebanden versierden of die op paardetuig waren aangebracht.

I — Gordelgarnituren

Het zijn ofwel eenvoudige gespen, bestaande uit beugel en tong, ofwel grotere stukken met beslagplaat, eventueel ook met tegenbeslag, een of meer bijplaten en een riemtong.

A) *Eenvoudige gespen* in ijzer lagen in de graven 10, 19, 30, 45, 48, 50, 51, 59 en 70. Er zijn ook drie gespen in brons of messing: nrs. 3, 18 en 31

Uitzonderlijk komen aan gordels die aan eenvoudige gespen waren bevestigd, bijbeslagen voor. Dit was nochtans het geval in het belangrijk mannengraf nr. 10 dat een opengewerkt gordelplaatje in messing opleverde. Riemtongen zijn aan zulke gordels evenmin te verwachten; niettemin werd in graf 51 een gedamasquineerde riemtong aangetroffen. Bij de gesp uit het geplunderde graf 59 kan men zich afvragen of zij oorspronkelijk niet voorzien was van een beslagplaat; de vernauwde en uitgesleten achterkant van de beugelstaaf laat dit vermoeden; andere, eenvoudige ijzeren gespen hebben dit kenmerk niet.

In tegenstelling tot de ijzeren gespen zijn deze uit non ferrolegeringen chronologisch beter omschreven; zij vallen meestal in de 6e eeuw. Het exemplaar uit graf 3 is rechthoekig met gefacetteerde beugelstaaf; de tong was vermoedelijk in ijzer. De gesp nr. 31 is kundig bewerkt. In het verdiept middenveld van de beugel zijn symmetrisch twee bronzen plaatjes met puntkringen ingelegd. Ter vergelijking verwijzen wij naar graf 2468 van Krefeld-Gellep (27) en naar graf 20 van Baisy-Thy, beide uit de tweede helft van de 6e eeuw.

B) *De gespen met beslagplaat* en eventueel met nog andere aanvullende gordelstukken dienen nader onderverdeeld te worden.

1) Niet gedamasquineerde garnituren in ijzer

(27) R. PIRLING, Die Gräberfelder von Krefeld-Gellep, *Ausgrabungen in Deutschland*, (Römisch-Germanisches Zentralmuseum) Mainz, 1975, dl. 2, 176, Abb. 9, 12.

a) Mannengraven

Kenmerkend zijn op de eerste plaats de drieledige gordelgarnituren die vanaf de late 6e eeuw in gebruik waren. Aan de riem waarop ze bevestigd waren, was de sax opgehangen. Zij kwamen voor in de graven 7, 21, 22, 25, 40, 44, 68, 69 (?), 72 (?), 87 (?), 111 (?) en 113 (?).

De grote, rechthoekige beugel met doorboorde, bronzen schildtong en beslagplaat uit graf 7 doet vreemd aan. Men zou een ijzeren schildtong verwachten; de verbinding tussen beugel en beslagplaat is niet oorspronkelijk. Het lijkt wel een gerepareerd stuk. Een tegenbeslag werd niet aangetroffen, wel een rechthoekige rugplaat.

De graven 21 en 25 bevatten grote gordelgarnituren waarvan beslag en tegenbeslag met vijf bronzen nieten waren bezet; op hun verbrede rand is een versiering aangebracht. Aan de riem uit graf 25 zaten nog vier reepvormige plaatjes met verbrede uiteinden; ze lagen twee bij twee langs weerskanten van de rugplaat. Alhoewel wat minder zwaar, mag ook de garnituur uit graf 22 tot dit type gerekend worden. De nietkoppen zijn zonder randstrook afgezet. Dit gordelbeslag is wat ouder dan de twee andere en dateert volgens de context uit de late 6e eeuw. Opvallend is de gelijkenis met het gordelbeslag uit graf 36 van Eick, dat evenwel later geplaatst wordt (28). De afmetingen van de drie garnituren van Rosmeer mogen ons niet tot een late datering verleiden; de verklaring ligt alleen in het feit dat zij tot de uitrusting van belangrijke wapengraven behoorden.

Graf 40 beantwoordt aan de gewone normen; de bronzen nietkoppen hebben een verbrede, gekartelde basis. De garnituur uit graf 68 lijkt niet homogeen; het tegenbeslag is groter dan de beslagplaat.

De overige gordelbeslagen van de drieledige groep zijn niet volledig. Uit graf 69 is alleen de gesp met een fragment van het beslag voorhanden. Het stevig gespbeslag met schildtong en bronzen nietkoppen met kerfrand uit graf 72 onderstelt een gelijkaardig tegenbeslag en een rechthoekige rugplaat. Men kan dezelfde bemerking maken voor graf 87; een fragment van een ijzeren plaat op het hecht van de scramasax is wellicht een gordelstuk. In tegenstelling tot de twee vorige bijzettingen vertoonde nr. 87 geen sporen van storing. Tenslotte is er de toewijzing van de rechthoekige beslagplaat uit het geplunderde graf 113; alhoewel eerder naar de kleine kant, mag men hierbij normaler wijze een gespbeslag met tegenplaat verwachten.

Naar de vorm verschillend van de vorige is de drieledige gordelgarnituur uit graf 44; beslag en tegenbeslag zijn ongeveer rond. Dit type verschijnt in de late 6e eeuw gelijktijdig met de driehoekige beslag-

(28) H. HINZ, *Eick*, 50 en Taf. 4, 1-3.

platen (29), maar blijft doorgaans beperkt tot het eerste derde van de 7e eeuw. Een fragment uit het vernielde graf 111, waarin een sax lag, kan eveneens tot een dergelijk gordelbeslag behoord hebben.

Om de reeks van de ijzeren gespen met onversierde beslagplaat te beëindigen, dienen nog twee exemplaren te worden vermeld. In het ongeschonden graf 52 lag als enig voorwerp een gesp met halfcirkelvormige beslagplaat en getrapte voorkant; dergelijke stukken behoren tot de 6e eeuw. Aan de gordel uit graf 115 zat een gesp met ronde beslagplaat, voorzien van drie bronzen nietkoppen, en een stel kunstig versierde beslagplaatjes die op een smalle riem van 2,6 cm breed wijzen. Het opengewerkt beslag, nr. 5, in brons, is langs de keerzijde hol gegoten. De overige drie plaatjes zijn vlak met opengewerkt rechthoekje aan de basis; ze zijn langs de voorzijde vertind en van ingegrifte en ingeslagen versieringen voorzien. Twee ervan, nrs. 6 en 7, vertonen langs de opstaande zijden een vogelkop met langs buiten rechthoekig omraamd oog en gekromde snavel; dit is een kenmerkend motief van de dierstijl II. In graf 18 van Erle (30) lagen enkele voorwerpen die gelijkenis vertonen met deze van Rosmeer. Vooreerst een bronzen hanger die langs de opstaande randen met gelijkaardige vogelkoppen is versierd; vervolgens een drietal opengewerkte gordelplaatjes. Graf 115 van Rosmeer dateert uit de late 6e eeuw.

b) Vrouwengraven

De gordelbeslagen uit de vrouwengraven — ook kinderen mogen hierbij gerekend worden — zijn gemiddeld kleiner dan deze uit de mannengraven en hebben geen rugplaat. Wij rangschikken onder deze hoofding de nrs. 13, 36, 71, 80, 83, 84 en 90.

De plaat uit het vernielde graf 13 was vermoedelijk bevestigd aan een gesp. Nr. 36 was een kindergraf; de afwezigheid van kralen en de ligging van het mes op het bekken pleiten eerder voor een jongen dan voor een meisje. In de ongeschonden bijzetting nr. 71 is het gordelbestel met beslag en tegenbeslag volledig. In de ongestoorde graven 80 en 83 lag geen tegenbeslag. Specifiek voor de vrouwelijke uitrusting zijn de garnituren nrs. 84 en 90, wegens de kleine gespbeslagen en de aanwezigheid van een riemtong.

2) Voor de gedamasquineerde beslagplaten kunnen wij dezelfde indeling behouden als voor de niet gedamasquineerde.

(29) U. KOCH, Das merowingische Gräberfeld von Barga, *Kraichgau* 4, 1974-75, 89.

(30) J. WERNER, *Münzdatierte austrasische Grabfunde*; Berlin & Leipzig, 1935, Taf. 28 A.

a) In de mannengraven nrs. 4, 20, 62, 89 en 96 lagen drieledige gordelgarnituren of elementen ervan. In graf 4 was het volledig stel met gespbeslag, tegenbeslag en rugplaat bewaard; het is een garnituur van het type Bülach met zwaluwstaart (31). De normaal daarbijhorende sax moet met het vernield gedeelte van de kuil verdwenen zijn. De garnituren 20 en 62 zijn volledig, scramasax inclusief. In de geplunderde graven 89 en 96 was alleen het rugbeslag bewaard.

Uit mannengraven komen nog een reeks gedamasquineerde gordelgarnituren van een ander type, Bern-Solothurn genaamd (32), hier vertegenwoordigd door de nrs. 12, 98, 100 en 103. Alleen in de bijzetting nr. 100 was het gordelstel, bestaande uit een gespbeslag, een tegenbeslag en drie plaatjes, volledig; het geheel lag merkwaardig *in situ* langsheen de sax. Van de drie andere garnituren, alle uit gestoorde graven, waren slechts gedeelten bewaard. In graf nr. 12 waren alleen de schildtong en een twee riemplaatjes overgebleven (33). Nr. 98 was een dubbele bijzetting van man en vrouw; van een gordelriem was nog één beslagplaatje voorhanden. Zonder verklarende context zijn het tegenbeslag en de twee plaatjes uit graf 103.

b) Kenmerkend voor drie vrouwengraven, nrs. 51, 73 en 92, is o.m. de aanwezigheid van een gedamasquineerde riemtong. In het gestoorde graf 51 gaat deze tong vermoedelijk samen met een eenvoudige ijzeren gesp. In de ongestoorde bijzetting nr. 73 is ze vergezeld van een gesp met schildtong en beslag. Graf 92 was sterk gestoord; zelfs de riemtong is beschadigd.

Op de versieringsmotieven van deze gedamasquineerde gordelgarnituren gaan wij binnen het kader van dit opgravingsverslag niet nader in, tenzij voor de chronologische gegevens die er uit af te leiden zijn. Een aantal kenmerkende patronen is afgebeeld onder fig. 6 en 7.

Met geometrische motieven versierd zijn de exemplaren 4, 12 (?), 66, 73, 89 en 96. De vlechtband en het paddestoelmotief komen voor op nr. 73. Een paddestoelmotief is ook afgebeeld op de beslagplaat nr. 66. Trapmotief en dubbele vlecht gaan samen op de garnituur uit graf 4. De dubbele vlecht is ook afgebeeld op de rugplaat nr. 89. De rugplaat

(31) Over het ontstaan en de ontwikkeling van dit type, zie M. MARTIN, *Bemerkungen zu den frühmittelalterlichen Gürtelbeschlägen der Westschweiz*, *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte* 27, 1970, vnl. 44-47.

(32) J. WERNER, *Bülach*, 34-35 en Pl. XXIV, 3 c. — R. MOOSBRUGGER-LEU *Die frühmittelalterlichen Gürtelbeschläge der Schweiz*; Basel, 1967, 75-77 en uitvouwtafel nr. C 306.

(33) Alhoewel het anthropologisch onderzoek op een vrouw wijst, werden in en om dit graf 12 ook drie mannelijke schedels gevonden; de gordelstukken behoren normaler wijze bij een van deze vernielde mannengraven.

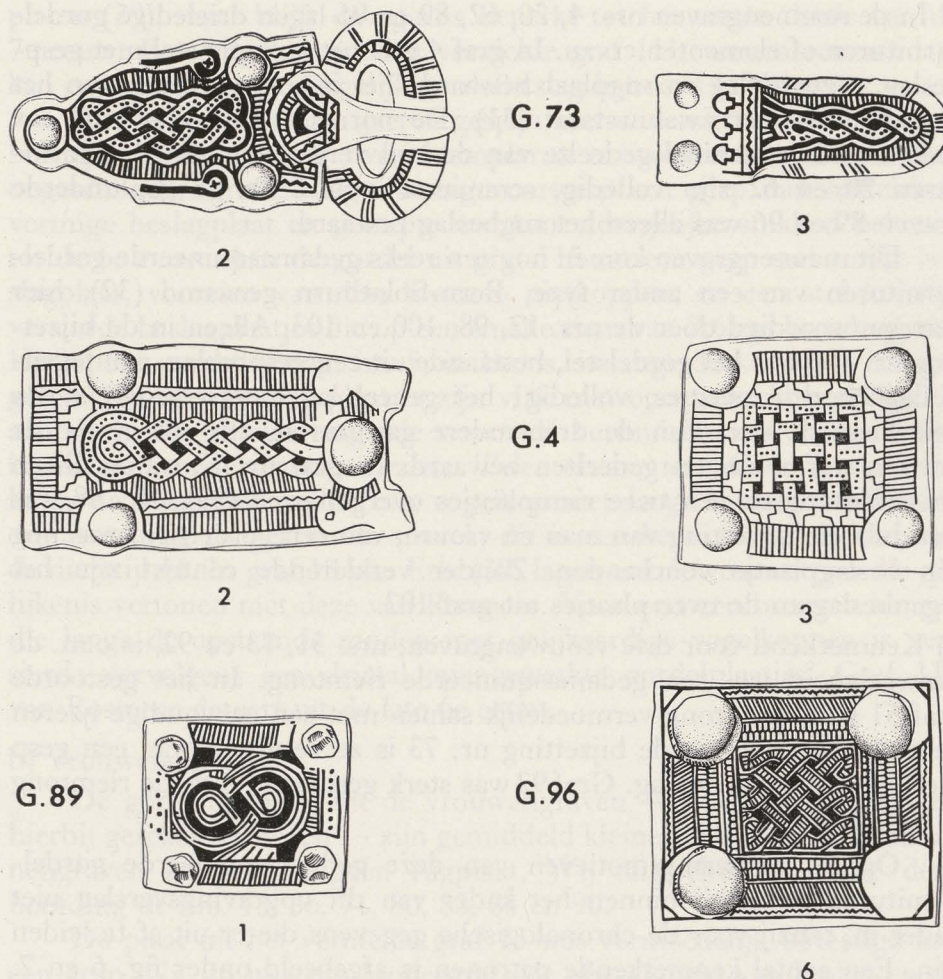

Fig. 6. Overzicht van de belangrijkste damasquiningen met geometrische motieven. S. 2/3.

nr. 96 is van buitengewone kwaliteit; zij sluit nauw aan bij de vorige stukken. Al deze ornamenten vertegenwoordigen de eerste fase van de damasquining.

De andere garnituren zijn bezet met vervlochten dierornament. De riemtong nr. 51 met honigraat- en trapmotief op de basis is vroeger dan deze uit graf 92, die rond het midden van de 7e eeuw dateert. Tot een karakteristieke groep behoren de driedelige garnituren uit de graven 20 en 62. Het omraamd middenveld en de dierkoppen op de geprofileerde randen zijn gebruikelijk rond het midden van de 7e eeuw; nr. 20

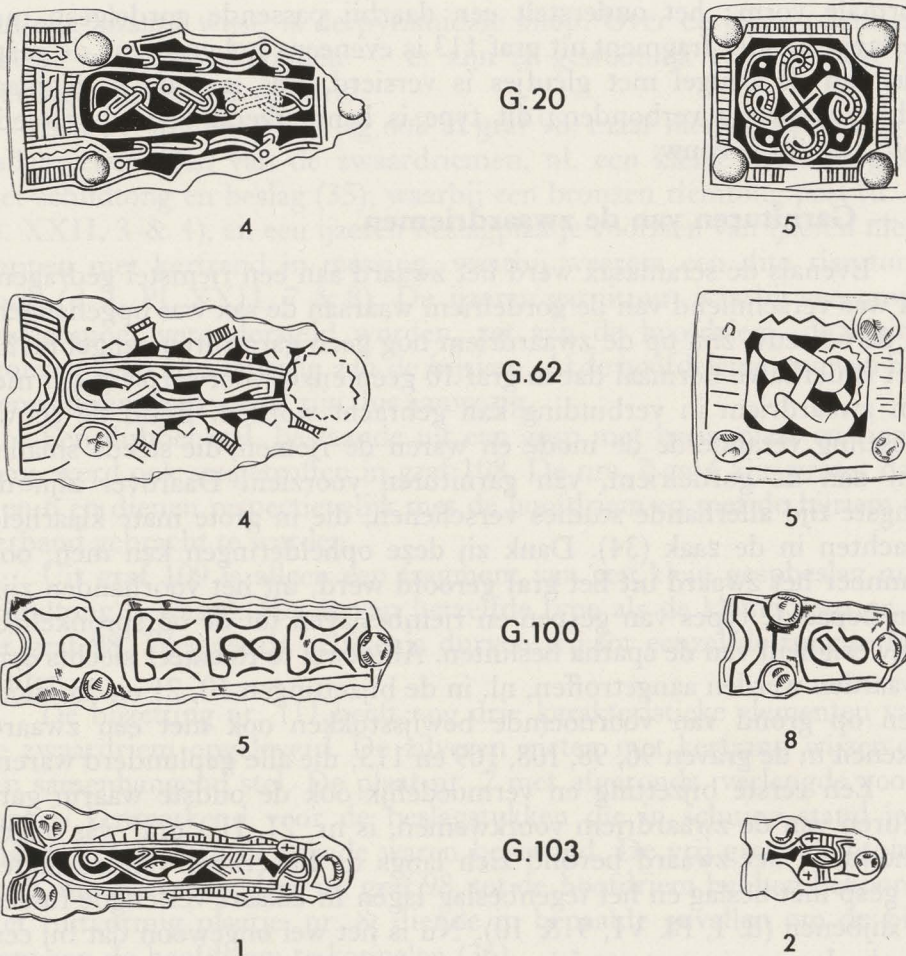

Fig. 7. Overzicht van de belangrijkste damasquiningen met dierornament. S. 2/3.

is ouder dan nr. 62. In de tweede helft van de 7e eeuw vallen de smalle beslagen nrs. 100 en 103. Het dierornament op nr. 100 is alleen nog in schrale lijnen uitgedrukt.

3) In tegenstelling tot de ijzeren garnituren zijn deze in non ferro-legeringen zeer schaars vertegenwoordigd; zij kwamen voor in de graven 66, 108 en 113. Eerstgenoemde bijzetting heeft alleen maar disparate elementen opgeleverd. De bronzen gesp met rechthoekige beugel en vaste beslagplaat behoort tot het Byzantijns vormgoed. In hetzelfde graf lag ook een bronzen tegenbeslag met geprofileerde randen. Het holgegoten tegenbeslag uit het geplunderde graf 108 is van een

normale vorm; het onderstelt een daarbij passende gordelgesp met beslagplaat. Het fragment uit graf 113 is eveneens hol gegoten; de gesp, waarvan de beugel met gleufjes is versierd, was met de beslagplaat scharniervormig verbonden; dit type is kenmerkend voor de tweede helft van de 7e eeuw.

II — Garnituren van de zwaardriemen

Evenals de scramasax werd het zwaard aan een riemstel gedragen; dit was verschillend van de gordelriem waaraan de sax was opgehangen. In de 6e eeuw zijn op de zwaardriem nog geen garnituren aangebracht. Het is derhalve normaal dat in graf 10 geen enkel voorwerp lag dat met een zwaardriem in verbinding kan gebracht worden. Rond de eeuwwisseling veranderde de mode en waren de riemen, die steeds smaller zijn dan de gordelriem, van garnituren voorzien. Daarover zijn de jongste tijd allerhande studies verschenen, die in grote mate klaarheid brachten in de zaak (34). Dank zij deze ophelderingen kan men, ook wanneer het zwaard uit het graf geroofd werd, uit het voorhanden zijn van bepaalde types van gespen en riembeslagen tot de oorspronkelijke aanwezigheid van de spatha besluiten. Alhoewel te Rosmeer slechts drie zwaarden werden aangetroffen, nl. in de bijzettingen 10, 21 en 25, moet men op grond van voornoemde bewijsstukken ook met een zwaard rekenen in de graven 96, 98, 108, 109 en 113, die alle geplunderd waren.

Een eerste bijzetting en vermoedelijk ook de oudste waarin garnituren van de zwaardriem voorkwamen, is nr. 21. Het graf was ongeschonden; het zwaard bevond zich langs de linkerkant van de dode; de gesp met beslag en het tegenbeslag lagen in elkaars verlengde tussen de dijbenen (d. I, Pl. VI, 9 & 10). Nu is het wel ongewoon dat bij een gespbeslag van een zwaardriem een tegenbeslag voorkomt. De karakteristieke vorm van dit stel en vooral de plaats waar de voorste nieten zitten, nl. ver naar het midden van de platen, laten echter moeilijk een andere verklaring toe. Hierbij komt nog dat op de zwaardschede, iets onder de helft, een rechthoekige beslagplaat bevestigd is. Aan deze plaat zat de bijriem die aan de hoofdriem was gekoppeld en waarmee het zwaard in schuine stand werd gehouden.

Het enig rechtstreeks element dat in graf 96 op de aanwezigheid

(34) Wij beperken ons tot de vermelding van de twee recentste artikels, nl. W. MENGHIN, *Aufhängevorrichtung und Tragweise zweischneidiger Langschwerter aus germanischen Gräbern des 5. bis 7. Jahrhunderts*, *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums*, 1973, 7-56 en H. AMENT, *Merowingische Schwertgurte vom Typ Weihmörting*, *Germania* 52, 1974, 153-161. Hierin vindt men de vroegere literatuur en reconstitutietekeningen van de zwaardriemen.

van een zwaard wijst, is de pyramidale knop. Over de juiste plaats en functie van zulke knoppen — er zijn er gewoonlijk twee — zijn de meningen nog altijd verdeeld.

Een pyramidale knop lag ook in graf 98, maar hierbij behoren nog andere elementen van de zwaardriemen, nl. een kleine bronzen gesp met schildtong en beslag (35), waarbij een bronzen riemtong past (d. I, Pl. XXII, 3 & 4), en een ijzeren beslagplaatje voorzien van ijzeren niet-koppen met kerfrand in messing, waarbij weerom een dito riemtong hoort (d. I, Pl. XXII, 7 & 8). De ijzeren garnituur, waarbij een gespbeslag moet verondersteld worden, zat aan de hoofdriem, de kleine bronzen gesp en riemtong aan de bijriem. Al de hoofdelementen van het riemstel van een zwaard zijn dus aanwezig.

Een dubbel stel, bestaande uit een gesp met beslagplaat en riemtong, werd ook aangetroffen in graf 108. De nrs. 2 en 4 zijn groter dan 5 en 6 en dienen respectievelijk met de hoofdriem en met de bijriem in verband gebracht te worden.

Uit graf 109 is alleen een fragment van een klein gespbeslag met schildtong bewaard. Het is van hetzelfde type als de kleine gesp nr. 3 uit graf 98. Wegens de gelijkenis durven wij tot eenzelfde functie besluiten.

De bijzetting nr. 111 heeft nog drie karakteristieke elementen van de zwaardriem opgeleverd. De zilveren nieten met kerfrand wijzen op een samenhangend stel. De plaat nr. 7 met afgeronde, verlengde voorkant is kenmerkend voor de beslagstukken die in schuine stand iets onder de helft van de schede waren bevestigd. De vrij grote riemtong, nr. 9, moet, evenals deze uit graf 98, tot de hoofdriem hebben behoord. Het ruitvormig plaatje, nr. 8, diende in bepaalde gevallen om de bijriem aan de hoofdriem te koppelen (36).

III — Garnituren van schoeisel en kousebanden

Twee vrouwen droegen schoeisel dat met een bronzen gesp was toegeriemd. In graf 43 waren op beslag en riemtong kringetjes ingedreven. Zulke versiering was in de 6e eeuw in de mode. Schoengespen met ronde beslagplaat zijn in onze streken eerder zeldzaam. De normale

(35) Een gesp uit graf 92 van Iversheim was voorzien van een gelijkaardige schildtong, gekenmerkt door een volronde doorn met afgesneden basis; in dit graf lag ook een ruitvormige beslagplaat. — C. NEUFFER-MÜLLER, *Iversheim*, 56 & Taf. 17, 5.

(36) In België werd nog maar weinig aandacht besteed aan de garnituren van zwaardriemen; zulke voorwerpen zijn meestal onopgemerkt voorbijgegaan. Vermelden wij de beslagstukken van een zwaardriem van Grobbendonk-Ouwen; cfr. J. MERTENS, *Arch. Belg.* 187, 1976, fig. 13 & 14.

vorm is deze met langwerpig beslag, zoals in graf 90. De aldaar begraven dame droeg ook kousebanden mes gesp en riemtong. In deze twee bijzettingen lag het volledig stel *in situ*.

IV — Paardetuig

Slechts één graf, nr. 96, bevatte elementen van paardetuig. Kenmerkend hiervoor zijn de drie kleine gespen met rechthoekige beslagplaat, nrs. 8 - 10, en het langwerpig beslagplaatje, nr. 12, met uitgeplooid, opstaand middendeel. Gelijkaardige elementen lagen in de vier graven met paardetuig van Niederstotzingen, telkens in samenhang met de breidel (37). Het is niet zeker dat de andere beslagstukken uit graf 96 tot het paardetuig behoorden. De kleine, bronzen gesp nr. 7, de rechthoekige beslagen en de riemtong nr. 17 kunnen op de zwaardriemen bevestigd geweest zijn. Zij vertonen veel gelijkenis met de garnituren uit graf 3 C van Niederstotzingen, die met het zwaard in verband stonden (38). Opvallend is dat in graf 96 van Rosmeer, dat weliswaar geplunderd was, geen enkel van die kleine, gedamasquineerde plaatjes werd aangetroffen, die in de graven met paardetuig van Beerlegem, nr. 123, en Arlon, nr. 12, aanwezig waren.

BENODIGDHEDEN

Messen

Graven 4, 9, 10 (2 x), 19, 22, 29, 30, 31, 34, 36, 37, 40, 43, 44, 45, 49, 50 (2 x), 62, 66, 68, 80, 83, 87, 93, 95, 96 (2 x), 100, 103, 108, 113, 115.

Op een totaal van 34 messen, verdeeld over 31 graven, kunnen er slechts 8 aan vrouwen worden toegeschreven. De meeste messen hebben een gestrekte rug. Bij enkele, b.v. de nrs. 29, 30 en 113, buigt het uiteinde van de rug scherp naar de punt toe, zodat het eerder om een steekmes gaat dan om een snijmes.

Ringstaven

Zij kwamen uitsluitend voor in mannengraven: nrs. 4, 10 (2 x), 31, 40 en 69. Meestal lagen ze samen met een mes. Graf 10 bevatte twee ringstaven en ook twee messen. Over de betekenis van deze ringstaven lopen de meningen uiteen. Wij menen dat mes en ringstaaf een

(37) P. PAULSEN, *Niederstotzingen*, Taf. 86, 6; 90, 11; 92, 14; 93, 13.

(38) *Ibid.*, Taf. 88, 6.

volledig eetbestek vormden en dat de priem gebruikt werd als vork (39).

Ijzeren ringen

Graven 3, 9, 19, 29, 43 (2 x), 66.

De diameter van deze ringen schommelt tussen 4,5 en 5,5 cm. Op één na, lagen ze alle in vrouwengraven. In graf 95 bevond zich een ring in brons; hij was aanzienlijk kleiner (diam. : 2,8 cm) dan de ijzeren exemplaren.

Allerlei

Andere benodigdheden dan messen, ringstaven en gordelringen waren schaars vertegenwoordigd.

In het mannengraf nr. 10 lag een schaar, in het vrouwengraf nr. 13 een sleutel en in het mannengraf nr. 87 een bronzen kniptangetje. Een tros opschikbenodigdheden in de vorm van drie ijzeren staafjes met omgeplooid uiteinde lag in het meisjesgraf nr. 8; eenzelfde betekenis mag men toekennen aan het dubbelgeplooid staafje in het rijke vrouwengraf nr. 90. De zin van twee staafjes in het mannengraf nr. 4 is moeilijker om achterhalen; zij bevonden zich in een tas, waarin ook het mes en de priem zaten. Er zijn drie vuurslagen te vermelden. Deze uit de graven 31 en 115 hebben korte, omgebogen uiteinden, terwijl de vuurslag uit graf 40 lange, dichtgeplooid uiteinden heeft, die een soort handvat vormen. Slechts eenmaal waren fragmenten van een kam bewaard; zij lagen onder het hoofd van de vrouw in graf 45.

MUNTEN

De drie Merovingische munten (fig. 8) werden onderzocht door de Heer J. Lafaurie, directeur d'études à l'École des Hautes Etudes te Parijs, die ik dank voor zijn bereidwilligheid. Hier volgt zijn tekst, nagenoeg *in extenso*.

Tombe 90

On ne sait pas trop comment regarder l'effigie du droit. Elle paraît tournée vers la gauche et ressemble fort à celle gravée sur un tremissis de Dinant (Belfort 1731) en particulier l'exemplaire conservé au Musée de Namur. Mais la lecture de la légende ne permet pas de confirmer cette attribution. La légende du revers fait penser au nom du monétaire Aiulfus de Vernon (Belfort 4774).

De toute façon cette pièce provient d'un lieu du Nord de la Gaule,

(39) Over het eetbestek schreef J. WERNER, Das Messerpaar aus Basel-Kleinhünningen Grab 126 — Zu alamannisch-fränkischen Eszbestecken, *Provincialia = Festschrift-Laur-Belart*, Basel/Stuttgart, 1968, 647-663. Hij rekent de priem echter niet daartoe.

Fig. 8. De gouden munten. S. 3/1.

le type de la croix du revers est significatif.

Tombe 96

Les légendes sont complètement brouillées et on ne sait pas voir la tête qui normalement «orne» le droit. Au revers la croix pattée est sur un globe.

Ce tremissis imite des monnaies de divers lieux du Nord de la Gaule, maintenant situés en Belgique ou aux Pays-Bas; diverses imitations de même genre ont été restituées par la plage de Domburg (Belfort 5518, 5550, 5563, 5570 d'après Rethan-Macaré II, pl. I).

Tombe 98

Tremissis de Triecto (Maastricht).

TRIECTO FIT +, buste diadémé à droite. Revers: MADELINUS M, croix le pied soudé à un degré sur un globe dans un demi cercle de perles (Belfort 4423; ancienne collection Ponton d'Amécourt).

Voegen wij hier nog aan toe dat volgens Prof. J. Werner de keerzijde van de triëns uit graf 90 een datering toelaat van ca. 610-620.

Het gewicht van de munten bedraagt: graf 90: 1,056 g; graf 96: 1,185 g; graf 98: 1,245 g.

CHRONOLOGIE

Van de meeste graven kon een vrij nauwkeurige datering gegeven worden. Deze berust op een aantal factoren, zoals de studie van de grafgiftten, de oriëntering van de kuilen, de ligging van het graf ten overstaan van andere bijzettingen en de horizontaal-stratigrafie van het grafveld in zijn geheel. Pl. I is de weergave van dit onderzoek.

2. Jonger dan 3; 7e eeuw.
3. Gesp; tweede helft 6e eeuw.
4. Gedamasquineerd gordelbeslag; eerste vierde 7e eeuw.
5. Pot nr. 1: gelijkaardige rolstempel als 62; midden 7e eeuw.
Pot nr. 2: zelfde type als nr. 1.
Kralen; midden 7e eeuw.
6. Oversnijdt graf 8; 7e eeuw.
7. Pot nr. 2: gelijkenis met 25 en 111.
Sax; 7e eeuw.
Lans; 6e eeuw.
Het samengaan van deze twee wapens met hun specifieke kenmerken is niet normaal.
Gordelbeslag; eerste helft 7e eeuw.
Oriëntering west-oost.
Globaal: eerste vierde 7e eeuw.
8. Pot; derde vierde 6e eeuw.
Schotel met breed uitstaande hals; 6e eeuw.
Oriëntering zuidwest-noordoost.
9. Pot met stempelmotief; 6e eeuw.
Sierschijven; laatste vierde 6e eeuw.
Kralen; tweede helft 6e eeuw.
Oriëntering west-oost.
10. Pot; derde vierde 6e eeuw.
Glas; tweede helft 6e eeuw.
Sax; 6e eeuw.
Lans; 6e eeuw.
Oriëntering zuidwest-noordoost.
Globaal: derde vierde 6e eeuw. Dit is het oudst dateerbare graf.
13. Kralen; 7e eeuw.
Gordelbeslag; 7e eeuw.

14. Oriëntering zuidwest-noordoost; 6e eeuw.
16. Damasquining; 7e eeuw.
18. Eenvoudige bronzen gesp; 6e eeuw.
Oriëntering west-oost; ca. 600.
19. Pot; laatste vierde 6e eeuw.
Kralen; laatste vierde 6e eeuw.
Eenvoudige gordelgesp; 6e eeuw.
Oriëntering west-oost; ca. 600.
De aanwezigheid van een gedamasquineerde riemtong is niet normaal.
20. Pot; 7e eeuw.
Brede sax; 7e eeuw.
Gedamasquineerd gordelbeslag; midden 7e eeuw.
21. Pot; gelijkenis met 90.
Riembeslagen van het zwaard; vanaf ca. 600.
Sax en driedelig gordelbeslag; eerste helft 7e eeuw.
Umbo; einde 6e - eerste helft 7e eeuw.
Lans; 7e eeuw.
Globaal: eerste vierde 7e eeuw.
22. Pot; laatste vierde 6e eeuw.
Lans; 6e eeuw.
Sax en driedelig gordelbeslag; vanaf einde 6e eeuw.
Bijl; 6e eeuw.
Oriëntering west-oost; ca. 600.
23. Jonger dan 25.
24. Kralen; eerste helft 7e eeuw.
25. Pot; gelijkenis met 7 en 111.
Sax met driedelig gordelbeslag; eerste helft 7e eeuw.
Zwaard zonder riembeslagen.
Lans; vanaf einde 6e eeuw.
Umbo; tweede helft 6e - begin 7e eeuw.
Globaal: eerste vierde 7e eeuw.
26. Oversnijdt graf 25.
Vanaf tweede vierde 7e eeuw.
31. Bijl; 6e eeuw.
Eenvoudige bronzen gesp; tweede helft 6e eeuw.
Oriëntering zuidwest-noordoost.
32. Oversnijdt graf 31; oversneden door graf 33.
Oriëntering west-oost; ca. 600.
33. Oversnijdt graf 32; 7e eeuw.
34. Potbeker; 7e eeuw.
Kom met ingesnoerde hals; 7e eeuw.

35. Oversnijdt graf 34; 7e eeuw.
36. Pot: gelijkenis met 71, 72 en 77; eerste vierde 7e eeuw.
Gordelbeslag; 7e eeuw.
37. Oversneden door graf 34.
Oriëntering zuidwest-noordoost; 6e eeuw.
39. Pot; 6e eeuw.
Schotel met wijd uitstaande hals; 6e eeuw.
Oriëntering zuidwest-noordoost; tweede helft 6e eeuw.
40. Lans; 6e eeuw.
Sax en driedelig gordelbeslag; vanaf de late 6e eeuw.
Oriëntering zuidwest-noordoost; laatste vierde 6e eeuw.
42. Oversnijdt graf 43; tweede helft 7e eeuw.
43. Pot: zelfde rolstempel als 45, laatste vierde 6e eeuw.
Glas; tweede helft 6e eeuw.
Kralen; late 6e eeuw.
Oriëntering zuidwest-noordoost.
Globaal: laatste vierde 6e eeuw.
44. Sax en driedelig gordelbeslag met ronde beslagplaten; vanaf laatste vierde 6e eeuw.
Oversnijdt graf 45.
Oriëntering zuidwest-noordoost.
Globaal: late 6e eeuw.
45. Pot: zelfde rolstempel als 43.
Eenvoudige gesp: 6e eeuw.
Kralen; late 6e eeuw.
Globaal: laatste vierde 6e eeuw.
46. Pot; 7e eeuw.
50. Pot; tweede helft 6e eeuw.
Schotel met wijd uitstaande hals; 6e eeuw.
Lans; 6e eeuw.
Oriëntering west-oost; ca. 600.
51. Pot; 7e eeuw.
Gedamasquineerde riemtong; eerste helft 7e eeuw.
Kralen; tweede vierde - midden 7e eeuw.
Globaal: tweede vierde 7e eeuw.
52. Gesp; tweede helft 6e eeuw.
Oriëntering zuidwest-noordoost.
53. Oversnijdt graf 69; midden 7e eeuw.
58. Pot: gelijkenis met 5 en 62; midden 7e eeuw.
59. Kom met ingesnoerde hals; 7e eeuw.
Kralen; 7e eeuw.
61. Oversneden door 62.

62. Pot : gelijkaardige rolstempel als 5 ; midden 7e eeuw.
Sax met drieledig gedamasquineerd gordelbeslag ; midden - derde vierde 7e eeuw.
65. Pot ; 7e eeuw.
Lans ; 7e eeuw.
66. Kruik ; 7e eeuw.
Sax ; 7e eeuw.
Gedamasquineerde gesp ; eerste vierde 7e eeuw.
68. Sax met drieledig gordelbeslag ; 7e eeuw.
Lans ; 7e eeuw.
Oversneden door 79.
Globaal : eerste helft 7e eeuw.
69. Sax ; 7e eeuw.
Oversneden door 53 ; eerste vierde 7e eeuw.
71. Pot : gelijkenis met 36, 72 en 77.
Gordelbeslag ; 7e eeuw.
Kralen ; eerste helft 7e eeuw.
Globaal : eerste vierde 7e eeuw.
72. Pot : gelijkenis met 36, 71 en 77.
Gesp ; 7e eeuw.
Glas ; einde 6e - begin 7e eeuw.
Globaal : eerste vierde 7e eeuw.
73. Kralen ; vanaf laatste vierde 6e eeuw.
Gedamasquineerde gordelbeslag ; eerste vierde 7e eeuw.
75. Oversnijdt 76 ; later dan 72 ; tweede helft 7e eeuw.
76. Oversneden door 75 ; tweede vierde 7e eeuw.
77. Pot : gelijkenis met 36, 71 en 72 ; eerste vierde 7e eeuw.
79. Oversnijdt 68 en 80 ; tweede helft 7e eeuw.
80. Gordelbeslag ; eerste vierde 7e eeuw.
83. Potbeker ; 7e eeuw.
Kom met ingesnoerde hals ; 7e eeuw.
Globaal : midden 7e eeuw.
84. Gordelbeslag met riemtong ; 7e eeuw.
85. Lans ; 6e eeuw.
86. Oorring ; 7e eeuw.
Kralen ; 7e eeuw.
87. Sax ; eerste helft 7e eeuw.
88. Potbeker ; tweede helft 7e eeuw.
89. Gedamasquineerde rugplaat ; eerste vierde 7e eeuw.
Gelijktijdig met 90.
90. Triëns ; begin 7e eeuw.
Pot ; gelijkenis met 21.

- Tuimelbeker; einde 6e - begin 7e eeuw.
Kralen; vanaf laatste vierde 6e eeuw.
Globaal: eerste vierde 7e eeuw.
91. Horizontaal- stratigrafie: wat later dan 89 en 90.
92. Kralen; tweede vierde 7e eeuw.
Gedamasquineerde riemtong; midden 7e eeuw.
93. Pot; midden - tweede helft 7e eeuw.
Lans; 7e eeuw.
96. Triëns; 7e eeuw.
Gedamasquineerde rugplaat; tweede vierde 7e eeuw.
98. Triëns; midden 7e eeuw?
Lans; 7e eeuw.
Kralen; 7e eeuw.
Gordelbeslag; midden - tweede helft 7e eeuw.
100. Lans; 7e eeuw.
Sax met gordelbeslag; tweede helft 7e eeuw.
103. Gedamasquineerd gordelbeslag; tweede helft 7e eeuw.
108. Umbo; tweede helft 7e eeuw.
109. Gelijktijdig met 108.
110. Pot; midden - tweede helft 7e eeuw.
111. Pot nr. 1: gelijkenis met 7 en 25.
Fragment van ronde beslagplaat; 575-625.
Sax; 7e eeuw.
Globaal: eerste vierde 7e eeuw.
112. Kralen; 7e eeuw.
Schotel met ingesnoerde hals; 7e eeuw.
113. Kralen; tweede vierde - midden 7e eeuw.
Sax met bronzen gordelbeslag; tweede helft 7e eeuw.
Globaal: midden 7e eeuw.
114. Pot: gelijkenis met 113.
115. Glas; einde 6e - begin 7e eeuw.
Bijl; 6e eeuw.
Sax; 6e eeuw.
Gesp met ronde beslagplaat; vanaf laatste derde 6e eeuw.
Gordelbeslagen; late 6e eeuw.
Globaal; einde 6e eeuw.

SLOTBESCHOUWINGEN

In de vorige bladzijden hebben wij vooral aandacht besteed aan de grafkenmerken en aan de voorwerpen. Sommige aspecten ervan hebben wij nader toegelicht, andere nauwelijks aangesneden. Deze onderwerpen zijn daarmee niet uitgeput. Hoofdzaak is dat het materiaal degelijk werd voorgebracht, zodat men, in het kader van bepaalde studies, er later kan op terugkomen. In een laatste hoofdstuk willen wij ons wagen aan enkele verklarende beschouwingen o.m. in verband met de bevolking en de bewoning.

Op de plattegrond van het grafveld tekenen zich twee kernen af met dichte begraving; een oostelijke en een centrale kern. De oostelijke zone is de oudste; daar werd een aanvang gemaakt met de begraving. Het vroegste graf is nr. 10, een jonge man van omstreeks 20 jaar, die tussen 550 en 575 ter aarde werd besteld. Het is mogelijk dat er uit dezelfde tijd of iets vroeger nog andere graven geweest zijn, zulke namelijk die bij het verbreden van de weg werden vernield. De oostelijke kern geeft een geleidelijke chronologische ontwikkeling te zien tot in de late 7e eeuw. Hierbij valt op dat in het eerste vierde van de 7e eeuw nog twee zwaardgraven, nrs. 21 en 25, werden aangelegd. Gedurende heel de tijd heeft men er vrij ordeloos begraven, zodat van een chronologische opeenvolging weinig te bespeuren valt; graven uit de 6e en uit de 7e eeuw liggen er door elkaar. Het is alsof een gesloten bevolkingsgroep hier gedurende de ganse periode samen werd gehouden.

In de centrale kern liggen de zaken enigzins anders. De begraving vangt er 25 jaar later aan, nl. in het laatste vierde van de 6e eeuw, met de bijzettingen 40, 43, 44 en 45; daarvan is graf 44 het meest recente. Van dan af ziet men *in globo* een geleidelijke verschuiving naar het westen, met bijzettingen tot op het einde van de 7e eeuw. De voornaamste graven zijn de nrs. 72 en 73. Eigenaardig genoeg valt er in deze centrale groep geen enkel zwaardgraf of tot dezelfde klasse behorend vrouwengraf aan te wijzen.

Dit soort graven was in het westelijke gedeelte op een vrije, voorbehouden ruimte apart aangelegd. De bijzettingen zijn er gespreid van oost naar west, te beginnen met de nrs. 89 en 90, uit het eerste vierde van de 7e eeuw, vervolgens de nrs. 91, 96 en 98, dit laatste niet vroeger dan het midden van de 7e eeuw. Daarbij aansluitend liggen aan de westelijke rand van het grafveld nog enkele belangrijke graven, de nrs.

92, 93, 100 en 103 die men tot de leidende stand van de laatste generatie mag rekenen.

Een afzonderlijke plaats bekleden het wapengraf 108 en het dubbelgraf 109, uit de tweede helft van de 7e eeuw, en verder een geïsoleerde noordelijke groep van vijf graven, waarvan twee mannen en twee vrouwen, wellicht twee generaties die een klein, doch aanzienlijk familieverband vormden, aangezien de man uit graf 111 een zwaard bezat.

Behalve de organieke structuur die op de begraafplaats in haar geheel tot uiting komt, is er soms ook een zekere samenhang waar te nemen tussen de graven individueel gezien. Een uiterlijke aanwijzing daartoe geeft meestal de evenwijdige aanleg van de naast elkaar liggende kuilen, maar er zijn ook intrinsieke criteria. Zo lijkt er een verband te bestaan tussen de bijzettingen 7 en 9, een man en een vrouw, alhoewel de chronologie wat uit elkaar loopt. Een nauwe samenhang vertonen de zwaardgraven 21 en 25, toebehorend aan twee jonge mannen die vermoedelijk samen zijn omgekomen. De graven 18 en 22, 19 en 115, respectievelijk man en vrouw, komen hier ook in aanmerking. De nrs. 40, 43, 44 en 45 wijzen vermoedelijk op de leden van eenzelfde gezin, bestaande uit vader, moeder, jonge man en dochter van ca. 10 jaar. De band tussen moeder en dochter komt tot uiting in de gelijkenis van het kralensnoer en van de biconische pot. Man en vrouw lagen naast elkaar in de graven 72 en 73; het moeten welstellende lieden geweest zijn. De nrs. 84 en 85 behoorden eveneens aan een man en een vrouw; de chronologische gegevens zijn echter niet verhelderend. Wegens de gelijke oriëntering en de bijzondere plaats die ze innemen in de centrale groep is er een verband tussen de kuilen 54, 66, 67 en 71, maar wij kunnen er geen verklaring voor vinden. De drie bijgavenloze vrouwengraven 55, 56 en 57 wijzen ongetwijfeld op horigen of slavinnen, maar hun meester of meesteres is niet aan te wijzen. Van de grote kamergraven behoren de nrs. 89 en 90 bijeen als man en vrouw; vermoedelijk ook de nrs. 91 en 96, alhoewel het vrouwengraf opzettelijk verwoest en uitgebrand werd. Man en vrouw lagen samen in graf 98. De twee zwaarbewapende mannen, nrs. 108 en 109, doen denken aan hun lotgenoten uit de graven 21 en 25. Op mogelijke familieverbanden hebben wij reeds gewezen voor de groep 110 tot 114.

Sommige graven hebben bijzondere kenmerken die van de betrokken persoon een duidelijker beeld kunnen geven; hierbij laten wij anthropologische factoren buiten beschouwing. De 50-jarige uit graf 9 was een welstellende dame. Zij droeg een met kralen versierd kleed, naar het schijnt volgens Byzantijnse mode. Hierdoor en ook door de niet-biconische, roodachtige pot die in haar graf stond, onderscheidde zij zich van de andere vrouwen. Zij was ongetwijfeld uit een ander

milieu afkomstig. Bij de jonge man uit graf 10 waren zijn wapens niet volgens de gebruikelijke normen neergelegd; ook zijn gordeltas was anders aangeriemd. Dit had zeker een eigen symbolische betekenis. Zijn met groeven versierde biconische pot en glasbeker vertonen een opvallende gelijkenis met deze uit het graf van het jonge meisje (4 tot 8 jaar) van Engelmanshoven. Dit kan moeilijk toeval zijn; misschien was er verwantschap tussen beiden. De vrouw en haar dochter uit de graven 43 en 45 droegen een gelijkaardig halssnoer, gekenmerkt door een groot aantal aaneengesmolten, lichtgroene kraaltjes die meer klasiek aandoen dan de andere veelkleurige kralensnoeren. Dat het mensen van aanzien waren, blijkt ook uit het met gespen versierd schoeisel dat de dame droeg, en dan nog zijn het gespen van een ongewoon model. De zoon en de vader uit de graven 40 en 44 van dezelfde groep hadden wapens die elders niet voorkomen. De jonge man was de enige die uitergerust was met een boog en drie pijlen; de vader droeg een lans van een uitzonderlijk type en een gordel met ronde gespbeslagen. Bij deze familie komen kenmerken tot uiting die in zekere mate vreemd waren aan de plaatselijke bevolking. Een eigenaardige aanblik biedt de inhoud van graf 66. De sax lag niet op de gebruikelijke plaats. De gespen en het riembeslag vormen geen samenhangend geheel. De kleine, bronzen gesp met gemodelleerde beslagplaat hoort thuis in het Donau-bekken en gaat op Byzantijnse vormen terug. De aarden kruik is zeker een inheems stuk, maar het is hier enig in zijn soort. Men kan zich maar afvragen, waarom alles zo ongewoon was in dit graf? (40). De bijzetting nr. 95 — zeker van een nederig persoon — valt op wegens de handgevormde pot met de aanzet van stempelversiering; hij herinnert aan aardewerk uit noordelijke streken. De oriëntering van de grafkuil wijkt sterk af van de gewone richting in dit deel van de begraafplaats. Het kan hier gaan om een huisdienaar van vreemde herkomst. Uit hun afgezonderde ligging blijkt reeds dat de drie personen, nrs. 108 en 109, niet tot de gemeenschap behoorden. Het waren nochtans aanzienlijke lieden wegens het bezit van een zwaard. De umbo uit graf 108 geeft hieromtrent meer bijzonderheden, vermits dit voorwerp in het gebied van de midden-Rijn thuishoort. Het ligt voor de hand dat deze voorname lieden uit die streek afkomstig waren en als vreemdelingen hier de dood gevonden hebben.

Indien deze bevolkingsgroep in vergelijking met andere begraafplaatsen niet zeer talrijk was — het totaal aantal bijzettingen bedraagt niet

(40) Deze tekst was reeds persklaar, toen dr. Janssens op grond van de anthropologische kenmerken, verschaft door de terreintekening en de foto, tot het besluit kwam dat de man in kwestie een dwerg was.

meer dan 150 —, dan muntte hij toch uit door zijn belangrijkheid. Op de 120 onderzochte bijzettingen zijn er slechts een veertigtal of 33 procent die geen of slechts onbeduidende voorwerpen bevatten; dat is een kleine verhouding. Deze personen behoorden tot de klasse van de onvrijen of van de slaven. Daartegenover staan 30 wapengraven, waarvan er een twintigtal een lans bevatten. Wij hechten aan dit wapen een symbolische betekenis als herkenningsteken voor de vrije lieden. Hierbij mag men in principe evenveel vrouwengraven van dezelfde stand rekenen. Onder de wapengraven komen 8 zwaarden voor, zelfs 9 als men rekening houdt met een zwaardfragment dat als losse vondst geregistreerd werd en afkomstig is uit de vernielde graven langs de weg. Van dit aantal laten wij twee zwaardgraven buiten beschouwing omdat zij behoorden aan vreemdelingen die vermoedelijk niet in de gemeenschap waren opgenomen. Bij deze zwaarddragers behoren vrouwengraven van dezelfde stand. Al deze personen vormden de hoogste klasse van de bevolking. Het aantal vrije lieden ligt hier percentsgewijze zeer hoog. Wij mogen gerust aannemen dat deze bevolkingsgroep welstellend was, te oordelen naar het aantal en naar de kwaliteit van de bijgaven. Eigenaardig is dan toch wel dat de vrouwengraven, op de kralensnoeren na, weinig sieraden hebben opgeleverd. In zover de plunderingen een objectieve beoordeling mogelijk maken, waren in het vrouwengraf nr. 90 en in het mannengraf nr. 96 de belangrijkste personen bijgezet. Samen met het dubbelgraf nr. 98 bevatten ze elk een gouden munt. De man uit graf 96 was een ruiter; hij was de enige die paardetuig bij zich had; een ango zou bij zijn uitrusting niet misstaan. De vrouw uit graf 90 heeft ons een juweel nagelaten dat in de Merovingische graven van ons land zijns gelijke niet heeft.

Kunnen wij uit het materiaal of uit de aanleg van de graven iets bijzonders afleiden over de gangbare religieuze opvattingen of rituele gedragingen van die mensen? Wat bij de oostelijke grafgroep duidelijk in het oog springt, is de gewijzigde richting van de kuilen. Deze evolueert van zuidwest-noordoost naar west-oost en noordwest-zuidoost en dit over een korte periode vanaf het midden van de 6e tot het begin van de 7e eeuw. Er zijn nog gelijkaardige gevallen bekend. Onlangs heeft M. Martin op dit verschijnsel de aandacht gevestigd in zijn publicatie van Basel-Bernerring (41). In de late 6e eeuw evolueerde de graf-richting daar van zuidwest-noordoost naar west-oost; graven uit de 7e eeuw komen er niet voor. S. geeft echter geen verklaring voor dit verschijnsel. Zou het te Rosmeer iets te maken hebben met het doordringen van het christendom? Het is niet te bewijzen en ook moeilijk om aan te nemen dat de zuidwest-noordoost gerichte graven heidens zouden zijn

(41) *O.c.*, 10-11 en 161-163.

en de noordwest-zuidoost gerichte christelijk. Onder deze laatste is er meer bepaald het zwaardgraf nr. 21, waar de jonge man een klein, vierkant bronzen plaatje in de mond had. Indien dit plaatje als een *obolus* moet aangezien worden, zou het eerder om een heidense gewoonte gaan en een christelijke interpretatie van de noordwest-zuidoost oriëntering tegenspreken. Op sommige voorwerpen komt wel eens een kruisteken voor, nl. op de schoengespun uit het vrouwengraf nr. 43 en op de gordelbeslagen uit graf 103, maar daartegenover staat dan de heidense symboliek van het dierornament. Het kruisteken op de keerzijde van de gouden munten is zeker geen bewijs dat het de bezitter eerder om het teken dan om het goud te doen was. Toch is er één voorwerp waaraan wij een uitgesproken christelijke betekenis toekennen: de gouden sierschijf uit graf 90. Op de voorzijde is het kruisteken in het centrum duidelijk uitgebeeld; het springt in reliëf naar voor. Op de keerzijde beantwoordt daaraan eveneens een kruisvorm die in de gouden plaat omhooggedreven is. Op die manier werd een ruimte geschapen waarin zich een materie bevond, die uit een mengsel bestaat van witte klei en bijenwas. Niet alleen het ornament, maar ook de vulling geven aan de sierschijf een godsdienstige betekenis. Zij behoort tot een reeks voorwerpen, zoals kapsels, gespen en riemtongen waarin eveneens een ruimte was uitgespaard en waarin soms nog kralen, plantaardige resten, hars, wierook, stof, aarde, bijenwas, enz. werden aangetroffen. Deze voorwerpen zijn heilsmiddelen of eulogia die van bedevaartsoorden of gewijde plaatsen werden meegebracht (42). De dame van Rosmeer heeft zich zulk bijzonder kostbaar en geheiligd juweel weten aan te schaffen.

Ook voor het verwoeste graf nr. 91 rijst de vraag of wij hier niet voor een gebeurtenis met religieuze of demonische achtergrond staan? De jonge vrouw was bijgezet in een grote kuil, zoals dit ook voor andere aristocratische personen in de voorbehouden zone het geval was. Weliswaar was de lijkstoot niet tegen de noordelijke wand van de kuil geplaatst. Het lichaam, op de rechter voorarm na, en al de bijgaven werden weggenomen en gans het graf door het vuur verschroeid. Daarna heeft men het gebeente terug in de vulling van de kuil geworpen, dus een opzettelijke schending van de laatste rustplaats van een persoon aan wie men kort tevoren nog de laatste eer bewezen had. Bepaalde personen hebben zich na haar dood tegen deze vrouw gekeerd. Zulke profanaties kunnen een religieuze of magische beweegreden hebben, alhoewel juridische of

(42) *Arch. Belg.* 123. Aan de aldaar vermelde literatuur moeten wij nog toevoegen: H. DANNHEIMER, Ein spätmerowingischer Eulogienbehälter aus Walda, *Germania* 44, 1966, 338-354. Te vermelden is ook nog de zo pas verschenen studie van J. WERNER, Zu den Knochenschnallen und den Reliquiarschnallen des 6. Jahrhunderts, *Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 23, 1977, 275-351.

sociale motieven ook mogelijk zijn. Hoe dan ook, men heeft ze *post mortem* uit de gemeenschap willen bannen.

Werpt het grafveld enig licht op de bewoning? Het lijkt wel of de daarbijhorende nederzetting vanaf omstreeks 600 een tweeledige structuur gehad heeft, die zich op de begraafplaats in een oostelijke en in een centrale zone weerspiegelt. Uit de eerste groep kunnen wij afleiden dat er vanaf het midden van de 6e eeuw een hoeve bestond. In de drie zwaardgraven — en vermoedelijk nog een vierde — erkennen wij de leidende stand die zich tot omstreeks 625 gehandhaafd heeft. Maar ook nog nadien moet die kern in gesloten familieverband voortgeleefd hebben. De centrale grafzone weerspiegelt een tweede gemeenschap die zich — de vier zuidwest-noordoost gerichte graven niet te na gesproken — vanaf het begin van de 7e eeuw openbaart. In deze zone liggen geen zwaardgraven. De leidende stand werd er van dan af apart begraven, te beginnen met de bijzettingen 89 en 90. De centrale groep en haar vooraanstaanden vormden in de 7e eeuw de dominanten van het domein. Globaal gezien leefden er over een periode van 150 jaar niet meer dan 150 personen, wat naar ruwe schatting 30 tot 35 mensen per generatie vertegenwoordigt, de kleine kinderen buiten beschouwing gelaten. Dat is niet veel, maar er waren meer vrije lieden dan horigen of slaven.

Waar lag de nederzetting? De topografie van het landschap geeft hiervoor een betrouwbare aanwijzing. Uit de ervaring door K. Böhner en zijn medewerkers opgedaan voor de Moezel- en de Rijnstreek blijkt dat de Merovingische bewoning vlakbij een waterloop te zoeken is. Dat is zeker ook het geval bij ons. Te Rosmeer is het aangewezen oord de samenvloeiing van de Borsebeek met de Weyerkensbeek (fig. 1). Op die plaats, in de oude teksten Schuurhof of Merckhof geheten, stond in de Middeleeuwen de tiendeschuur van het O.-L.-Vrouwkapittel van Maastricht. Dit kapittel inde o.m. de tienden voor de kerk, hetgeen in een oorkonde van 1148 wordt bevestigd (43). Bodemvondsten die enige aanwijzing zouden kunnen geven over de aldaar vermoede woonkern, zijn niet gekend. Eventuele opzoekingen zouden waarschijnlijk geen resultaat opleveren, daar het terrein vrij diep is afgegraven. Wij hebben ook geen aanwijzingen over de plaats waar de eerste kerk heeft gestaan, maar ze bevond zich niet waar de huidige kerk staat.

De wijziging van het landelijk bewoningspatroon tussen de Romeinse en de Merovingische tijd komt te Rosmeer goed tot uiting. Voor de Romeinse periode zijn vier woonkernen bekend, die in het omliggende landschap verspreid lagen; eveneens een tumulus (fig. 9). Het grafveld was in het puin van een van deze « villa's » aangelegd. Geen

(43) Gegevens geput uit de onuitgegeven *Geschiedenis van Rosmeer*, door G.V.LUX.

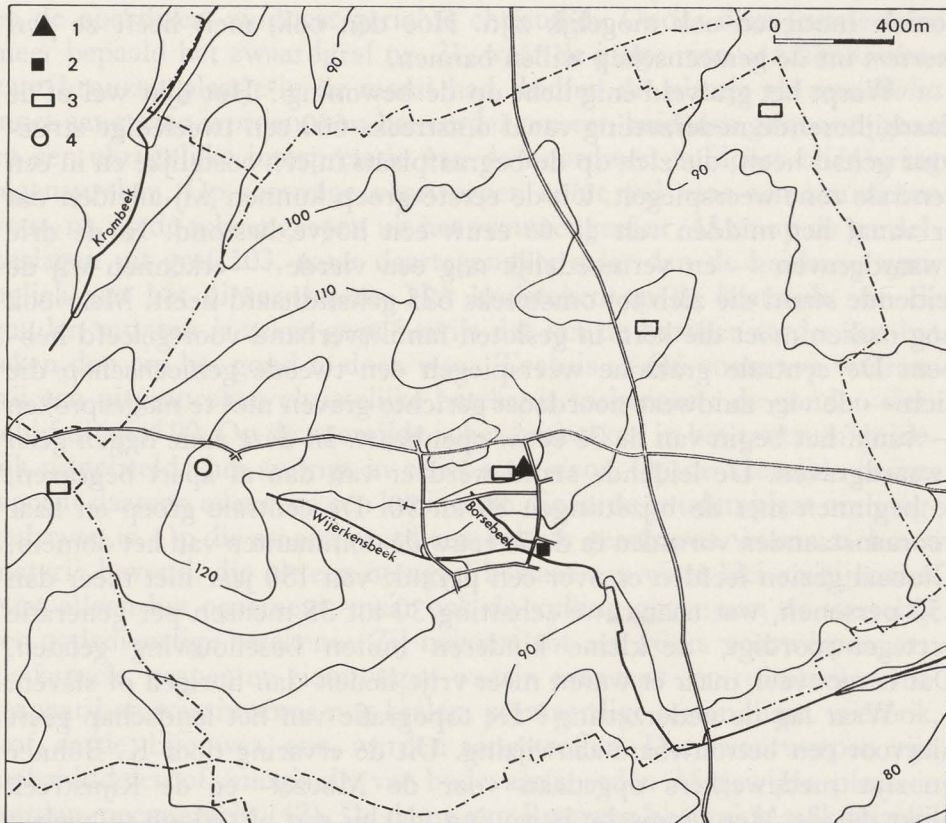

Fig. 9. Archeologische sites in de omgeving van Rosmeer. 1: Merovingisch grafveld; 2: Merovingische bewoning (vermoedelijk); 3: Romeinse bewoning; 4: Romeinse tumulus.

enkel van deze vier plaatsen is later tot een dorp uitgegroeid. Ze breken af in de 3e eeuw. Vondsten uit de 4e en 5e eeuw zijn niet bekend. Het is eerst rond het midden van de 6e eeuw dat er opnieuw getuigen zijn van een bevolking. Haar vermoedelijke woonplaats lag in het beekdal, 300 m ten zuiden van het grafveld, dat van daaruit tegen de flank van de heuvel goed zichtbaar was.

In een ruimer geografisch kader gezien ligt het grafveld van Rosmeer in het gebied tussen Tongeren en Maastricht, waar verscheidene Merovingische grafvelden bekend zijn. Het is echter het enige dat systematisch werd onderzocht. Als wij in de huidige stand van onze kennis mogen zeggen dat het de vroegste landelijke bewoning uit die periode vertegenwoordigt, willen wij daarmee toch niet vooruitlopen op mogelijk andere vondsten. Zeker is dat, alhoewel de bevolking er niet talrijk was, de leidende stand door zijn rijkdom en wapenbezit in de streek een vooraanstaande plaats innam.

BIBLIOGRAFISCHE AFKORTINGEN

- Baisy-Thy = H. ROOSENS, *Le cimetière mérovingien de Baisy-Thy*; Arch. Belg. 15, 1952.
- Basel-Bernerring = M. MARTIN, *Das fränkische Gräberfeld von Basel-Bernerring*; Basel, 1976.
- Beerlegem = H. ROOSENS & J. GYSELINCK, *Een Merovingisch grafveld te Beerlegem*; Arch. Belg. 170, 1975.
- Bülach = J. WERNER, *Das alamannische Gräberfeld von Bülach*; Basel, 1953.
- Eick = H. HINZ, *Das fränkische Gräberfeld von Eick*; Berlin, 1969.
- Engelmanshoven = M. VANDERHOEVEN, *Een Merovingisch grafveld te Engelmanshoven*; Arch. Belg. 194, 1977.
- Esslingen = R. KOCH, *Katalog Esslingen II*; Stuttgart, 1969.
- Haillot = J. BREUER & H. ROOSENS, *Le cimetière franc de Haillot*; Arch. Belg. 34, 1957.
- Hamoir = J. ALENUS-LECERF, *Le cimetière mérovingien de Hamoir I*; Arch. Belg. 181, 1975.
- Iversheim = C. NEUFFER-MÜLLER, *Das fränkische Gräberfeld von Iversheim*; Berlin, 1972.
- Krefeld-Gellep = R. PIRLING, *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*; Berlin, 1966. *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep 1960-1963*; Berlin, 1974.
- Main-Tauber = R. KOCH, *Bodenfunde der Völkerwanderungszeit aus dem Main-Tauber-Gebiet*; Berlin, 1967.
- Marktoberdorf = R. CHRISTLEIN, *Das alamannische Reihengräberfeld von Marktoberdorf im Allgau*; Kalmünz, 1966.
- Merlemont = Y. WAUTELET, *La nécropole franque de Merlemont*; Arch. Belg. 100, 1967.
- Niederstotzingen = P. PAULSEN, *Alamannische Adelsgräber von Niederstotzingen*; Stuttgart, 1967.
- Ophoven = H. ROOSENS, *Merovingisch grafveld te Ophoven*; Arch. Belg. 186, 1976, 80-84 en Arch. Belg. 196, 1977, 63-67.
- Rosmeer = H. ROOSENS, G. DE BOE & J. DE MEULEMEESTER, *Het Merovingisch grafveld van Rosmeer I*; Arch. Belg. 188, 1976.
- Trier = K. BÖHNER, *Die fränkischen Altertümer des Trierer Landes*; Berlin, 1958.

RESUME

LE CIMETIERE MEROVINGIEN DE ROSMEER

La découverte du cimetière remonte à l'année 1951 et fut occasionnée par des travaux de voirie, qui ramenèrent au jour divers objets et ossements. Les fouilles aussitôt commencées ne purent malheureusement pas être poursuivies, de sorte que l'exploration complète de la nécropole ne se termina qu'en 1975. 118 fosses furent repérées, mais compte tenu de quelques inhumations doubles et d'autres détruites, les sépultures peuvent être évaluées au nombre de 150. Les fosses furent creusées dans un terrain rendu inculte par la présence de substructions et de décombres, provenant d'un bâtiment romain. Plus de la moitié des tombes encore existantes avaient été pillées ou endommagées; c'étaient évidemment les plus importantes. Les données archéologiques et anthropologiques permettent de dénombrer 43 hommes, 44 femmes et — sous réserve — 18 enfants, la plupart âgés de plus de 6 ans.

La situation topographique du cimetière est indiquée à la fig. 1 et suivie d'un extrait du plan cadastral, fig. 2.

Pour la description des mobiliers funéraires et leur reproduction, nous renvoyons à l'*Arch. Belg.* 188, 1976. Le présent volume comprend : a) l'examen des caractères généraux du cimetière; b) l'étude comparative des mobiliers funéraires; c) la chronologie, illustrée d'un plan en couleurs de la nécropole (Pl. I); d) les conclusions.

a) *Caractères généraux*

Le plan général montre une disposition désordonnée des tombes; il ne s'agit certainement pas d'un cimetière « par rangées ». On peut toutefois distinguer un groupe oriental de sépultures, un groupe central, une zone occidentale pourvue de tombes plus espacées, enfin des fosses disséminées qui occupent la partie septentrionale de la nécropole.

L'orientation apparaît assez variée. Aux premières inhumations, axées du sud-ouest au nord-est, succèdent des tombes exactement orientées (ouest-est). Elles mêmes sont ensuite remplacées par des sépultures qui observent une direction nord-ouest sud-est et ces dernières sont les plus nombreuses. Cette évolution est surtout caractéristique pour le groupe oriental.

Les dimensions des fosses s'avèrent également diversifiées. Les plus récentes étaient fort étroites, cependant que d'autres — notamment les n°s 10, 89, 90, 91, 96, 98, 108, et 109 — se révèlent très spacieuses. La plupart de ces dernières se situent dans la zone occidentale. Certaines tombes conservaient encore des traces d'une chambre funéraire et de son cercueil, relégué contre la paroi septentrionale. Dans quelques tombes importantes, mais de dimensions normales, le défunt reposait dans un simple cercueil et à ce même emplacement (fig. 3).

Les sépultures 42, 109 et 113 contenaient chacune deux inhumations superposées. Dans le cercueil de la chambre funéraire n° 98 reposaient également deux personnes, homme et femme, probablement allongés côte à côte.

Les défunts avaient généralement les bras étendus le long du corps; d'autres avaient la main droite ou gauche, sinon les deux mains, ramenées sur le bassin; cette dernière coutume n'était certainement pas la plus ancienne.

Pour la disposition des objets, nous nous limitons ici à quelques généralités, tous les détails utiles ayant été précédemment donnés dans les descriptions individuelles des mobiliers funéraires. La céramique et la verrerie étaient déposées aux pieds, la lance s'allongeait au pied droit du défunt et le bouclier occupait également la partie droite du cercueil. La hache, seulement représentée par trois exemplaires, se trouvait au centre de la tombe. Le scramasaxe — qui s'avère l'arme la plus courante — était déposé indifféremment au côté droit ou gauche du défunt, le tranchant habituellement orienté vers l'extérieur et la pointe dirigée vers les pieds. Le scramasaxe était suspendu au ceinturon, lequel se pare d'une garniture à trois éléments à partir de la fin du VIe siècle. Le ceinturon était généralement délié; dans certaines tombes il restait en place, autour de la taille, ailleurs il était déroulé le long du corps. La plaque-boucle du ceinturon se trouvait près à la poignée du scramasaxe. Au ceinturon était encore fixée une sacoche contenant e.a. le couteau, la fiche à bélière et le briquet.

Les sépultures des femmes se distinguaient non seulement par la présence de bijoux et de parures, mais également par certaines particularités de la ceinture. Celle-ci était fermée soit par une plaque-boucle, éventuellement accompagnée d'une contre-plaque, soit par un simple anneau. La lanière retombait du milieu de la taille jusqu'aux genoux, à en juger par le ferret terminal trouvé à cet endroit.

b) *Etude des mobiliers funéraires*

La vaisselle en terre cuite était représentée dans 43 tombes. Nous avons groupé les vases biconiques en un certain nombre de types, dont

le plus important, représenté e.a. dans la tombe 10 et appelé type d'Engelmanshoven, est caractéristique pour la seconde moitié du VIe siècle. Outre les vases biconiques, le cimetière a livré 7 écuelles en terre rouge; elles étaient souvent accompagnées d'un vase biconique. On compte une dizaine de verres répartis en deux types: le gobelet campaniforme (voir tombe 10) et le petit bol apode (voir tombe 71), celui-ci généralement plus tardif que celui-là. Il restait aussi quelques traces de vaisselle en bois, dont deux seaux, reconnaissables à des fragments d'armature en fer.

Trente sépultures contenaient des armes. Nous présentons sous forme de tableau (fig. 4) les différentes armes groupées par tombe. Dans plusieurs cas, l'existence d'une arme déterminée a été déduite soit de la présence d'une autre arme, p.ex. dans la tombe 108 où l'umbo postule la lance, soit de la présence de garnitures du ceinturon ou du baudrier, p.ex. dans cette même tombe 108 où les garnitures de buffleterie postulent l'épée qui, de son côté, postule le scramasaxe.

Les parures les plus courantes étaient des colliers. Nous représentons, fig. 5, les types de perles les plus importants; ils permettent actuellement de bien préciser la chronologie. Les autres parures étaient rares: une seule paire de broches en verroterie cloisonnée, deux bagues et deux boucles d'oreille, chacune recueillie dans une tombe différente. La pièce maîtresse de la nécropole — et de toute la bijouterie mérovingienne en Belgique — est constituée par la magnifique fibule circulaire en or cloisonnée et filigranée, publiée dans *Arch. Belg.* 123, 1970. L'étude de H. Vierck (voir note 26) nous a permis de comparer la fibule de Rosmeer au médaillon central appliqué sur la face postérieure du reliquaire d'Egbert à Trèves.

Les boucles et autres garnitures de buffleterie sont réparties en quatre séries d'après leur fonction. 1) Les tombes d'hommes ont fourni un lot important de garnitures de ceinturon, damasquinées ou non, à trois éléments. Quelques autres ceinturons étaient garnis de plaques plus effilées et de trois petites appliques fixées verticalement; dans ces cas, la plaque dorsale n'était plus d'usage. Un bel assortiment nous fut livré par la tombe 100. Ce type de ceinturon n'apparaît qu'à partir du milieu du VIIe siècle. Le dispositif de ceinture porté par les femmes était généralement plus léger que celui des hommes; la plaque dorsale n'était pas requise, mais le bout de la lanière était parfois renforcé par un ferret. 2) L'épée exigeait un dispositif de portage différent de celui du scramasaxe. Le baudrier et une autre courroie de suspension encore étaient souvent pourvus de boucles et d'appliques. De pareilles garnitures, parmi lesquelles le bouton pyramidal bien caractéristique, avaient été abandonnées dans cinq tombes où l'épée même avait été

dérobée. 3) Deux femmes portaient des chaussures fermées par de petites boucles en bronze et l'une d'entre-elles (n° 90) était aussi pourvue de jarretières. 4) La tombe n° 96 — avec grande chambre funéraire — était la seule à avoir fourni des éléments de harnachement de cheval.

Nous ne nous sommes pas attardé à une étude stylistique des damasquinures, leur seule implication chronologique étant mise en évidence. Un choix des motifs est représenté, fig. 6 et 7.

Les trois monnaies en or des tombes 90, 96 et 98 (fig. 8) sont étudiées par J. Lafaurie (voir pp. 35 et 36).

c) *La chronologie*

Le plan en couleurs (Pl. I) permet de suivre la succession chronologique des inhumations ; la justification se trouve pp. 37 à 41.

La lecture des différentes couleurs est la suivante : rouge, seconde moitié du VIe siècle ; vert, vers 600 ; bleu, première moitié du VIIe siècle ; tombes en demi-bleu (démarcation oblique), premier quart du VIIe siècle ; jaune, VIIe siècle ; tombes en demi-jaune (démarcation oblique), milieu et dernière moitié du VIIe siècle.

La chronologie globale s'étend de la seconde moitié du VIe à la fin du VIIe siècle.

d) *Conclusions*

En dernier lieu nous émettons quelques considérations sur la population et l'habitat.

La zone orientale du cimetière montre un groupe humain uni, installé dès le milieu du VIe et qui se maintient jusqu'à la fin du VIIe siècle. La tombe n° 10 est la plus ancienne de la nécropole. Il n'est pas exclu que d'autres sépultures contemporaines, voire plus anciennes, n'aient été détruites dans cette zone par les travaux de voirie. Ce groupe comptait trois, sinon quatre porteurs d'épée et deux d'entre eux relèvent du premier quart du VIIe siècle. Nous identifions dans les défunts de ce groupe les occupants d'une ferme qui est à l'origine du domaine.

La zone centrale reflète un autre groupe social, quelque peu différent. Abstraction faite des quatre sépultures orientées du sud-ouest au nord-est, les inhumations débutent à l'aube du VIIe siècle dans la partie orientale de cette zone, pour s'étendre vers l'ouest. Les tombes les plus importantes sont les n°s 72 et 73, mais ce groupe n'a livré aucune épée. La classe dirigeante du groupe était enterrée dans les grandes fosses de la zone occidentale, lesquelles sont datées dans la première moitié du VIIe siècle. Une série d'autres tombes importantes les n°s 92, 93, 100 et 103 —, situées à l'extrémité de cette zone, représente la dernière génération de cette famille. Nous pensons que ce

second groupe, dont les notables furent enterrés à part avec leurs serviteurs, a supplanté le premier groupe depuis le début du VIIe siècle et qu'il existait donc à ce moment une deuxième unité d'habitat — une ferme avec ses dépendances — sur le même domaine.

Outre la structure organique de la population il y a lieu de relever aussi les caractéristiques de certaines sépultures individuelles; elles sont de nature à apporter des précisions sur l'une ou l'autre personne, voire sur une entité sociale ou familiale. Les tombes 7 et 9 appartenaient à un couple du même âge; la femme était issue d'un autre milieu, si l'on voit dans le décor de sa robe une manifestation de la mode byzantine. Le rituel funéraire de la tombe 10 où reposait un jeune homme de 19 ans, porteur d'une épée, était sensiblement différent du rituel commun. Quant au mobilier funéraire, il présente par son vase biconique et son gobelet en verre une étroite ressemblance avec la tombe d'une petite fille d'Engelmanshoven. Il se peut que les deux jeunes guerriers, n°s 21 et 25, aient succombé ensemble et aient été enterrés simultanément. Les sépultures 18 et 22, 19 et 115, qui abritaient respectivement un homme et une femme, sont à rapprocher également. Nous attribuons à une même famille de gens aisés les tombes 40, 43, 44 et 45; par leur collier, la mère et la jeune fille se distinguaient des autres habitants, comme le père et le fils le faisaient par leurs armes. Un petit groupe isolé était constitué par les tombes 54, 66, 67 et 71; le contenu de la fosse n° 66 présentait un aspect curieux, auquel l'examen anthropologique a trouvé une explication: le défunt était un nain. Les trois femmes enterrées sans mobilier dans des fosses contigues 55, 56 et 57 font penser à des servantes ou à des esclaves. Les sépultures 72 et 73, comme 84 et 86, appartenaient à un couple. Dans la classe dirigeante, il y a lieu d'associer les caveaux 89 et 90, qui contenaient un homme et une femme, ceux des n°s 96 et 91, également occupés par un couple. Un autre couple reposaient dans le caveau 98. La femme n° 90 possédait e.a. une magnifique broche en or, signe de son appartenance à la religion chrétienne dans le sens un peu obscur de l'époque. Une autre tombe de femme, n° 91, avait été complètement bouleversée; les ossements en étaient dispersés, tous les objets enlevés et le cercueil brûlé; une semblable profanation était sans doute inspirée par des sentiments de vengeance. Le vase de type « saxon » et l'orientation divergente de la tombe 95 pourraient bien indiquer un étranger, peut-être un serviteur.

Les deux fosses isolées 108 et 109, dont la dernière avait servi à deux inhumations superposées, suggèrent la présence de personnes étrangères à la communauté. Cette impression est confirmée par le fait que le sujet n° 108, porteur d'une épée, détenait un bouclier analogue à des exemplaires trouvés dans la région du Rhin moyen.

La petite concentration des sépultures n°s 110 à 114 illustre probablement deux générations d'une entité familiale, qui occupait une situation particulière et importante, du fait que l'homme n° 111 possédait une épée.

La nature des mobiliers funéraires nous fournit encore certaines indications sur le statut social de la population. Une quarantaine de personnes, soit 33 % des inhumations, pourrait être attribuée à la classe des serviteurs ou des esclaves. Trente sépultures contenaient des armes, dont 9 épées, ce qui implique pour cette catégorie de gens un statut de libre ou de sémi-libre. Logiquement, il faut compter un nombre à peu près égal de femmes de même condition sociale. Cette couche représente donc un pourcentage élevé de la population. Si elle n'était pas numériquement nombreuse — 150 individus au maximum, qui donnent une moyenne de quelque 35 personnes adultes par génération — elle était qualitativement importante.

Où faut-il localiser l'habitat ? Une règle générale situe l'implantation mérovingienne près des cours d'eau. L'endroit idéal désigné à Rosmeer par la topographie du terrain, se trouve au confluent de deux ruisseaux (fig. 1). Nous oserions y placer sans trop de risques le centre du domaine qui, à partir du VIIe siècle, comptait deux fermes avec dépendances. A 300 m au nord de cet endroit, la nécropole était visible sur le flanc de la colline. A l'époque gallo-romaine, plusieurs noyaux d'habitat étaient disséminés dans la campagne environnante (fig. 9). Aucune de ces « villas » n'a cependant donné naissance à un village. Après une interruption d'à peu près trois siècles, une nouvelle implantation occupe un autre milieu géographique.

BIJLAGE 1

LOSSE VONDSTEN

De losse vondsten, waarvan de beknopte beschrijving hier volgt, komen voor het merendeel uit de vernielde graven langs de weg. De voorwerpen zijn afgebeeld fig. 10 & 11.

1. Fragment van een zwaard (l. 34,5 cm).
2. Lange sax, nagenoeg volledig bewaard (l. 68 cm).
3. Fragment van een scramasax (l. 20 cm).
4. Fragment van een scramasax (l. 41,5 cm).
5. Fragment van een scramasax (l. 40 cm).
6. Fragment van een scramasax (l. 30,5 cm).
7. Lanspunt (l. 40,5 cm); gesloten huls met houtresten.
8. Fragmenten van een umbo (\varnothing ca. 18 cm); greep bewaard.
9. Bronzen hoekomraming van een schede (l. 7,5 cm).
10. Bronzen schedeniet (\varnothing 1,7 cm), versierd met diermotief.
11. Bikonische pot (h. 8,7 cm); grijze fijne klei; goed gebakken; glad oppervlak; twee zones met evenwijdige groeven.
12. Bikonische pot (h. 10,6 cm); grijze fijne klei; goed gebakken; grijsbruin, glad oppervlak.
13. Bikonische pot (h. 13 cm); grijze fijne klei; goed gebakken; grijs oppervlak; een vooreerst spiraalvormig aangebrachte rolstempelversiering werd derwijze uitgewist, dat drie gescheiden en evenwijdige zones overblijven.
14. Bronzen beslagplaat (l. 8,9 cm); drie bronzen nieten; op keerzijde drie hechtingsplaatjes; beugel verdwenen.
15. Bronzen tegenplaat (l. 8,5 cm); drie bronzen nieten; op keerzijde drie hechtingsplaatjes.
16. Bronzen beugel met schildtong (l. 5,3 cm); ingedreven cirkel- en groefversiering.
17. Bronzen tegenplaat (l. 4,8 cm); oorspronkelijk drie bronzen nieten; op keerzijde drie hechtingsplaatjes, waarvan één dwars geplaatst; ingedreven cirkelversiering.
18. IJzeren gesp met beslagplaat (l. 10 cm); schildtong waarvan het schild werd belegd met bronzen plaatje; twee bronzen nietkoppen bewaard.

19. Fragment van gedamasquineerde beslagplaat (l. 3,8 cm); twee bronzen nietkoppen; versiering met zilver en messing: op middenveld vlechtband met ladderfries; op zijwanden gestipte honigraatfries.
20. Gedamasquineerde beslagplaat (l. 6,6 cm); versiering met zilver en messing: op omlijnd middenveld gestileerd diermotief; op zijwanden gestileerd diermotief met ladderfries; aan basis inbuiging met stippenfries.
21. IJzeren rugplaat (l. 6 cm); sporen van twee ijzeren nietkoppen bewaard.
22. Bronzen staafje (l. 7,9 cm).
23. Bronzen ring (\varnothing 2,2 cm).
24. Tien kralen:
 - 1 en 2. — Amber.
 - 3 en 4. — Glas zonder versiering: 3. amandelvormig, rood; 4. ringvormig, groen.
 - 5 tot 7. — Drie ringvormige kralen in glaspasta zonder versiering: 5-6. zwart; 7. geel.
 - 8 tot 10. — Drie ring- tot tonvormige kralen in glaspasta met versiering: 8. rood met gele vlechtband; 9. geel met blauwe vlechtband; 10. groen met rode, witte en gele stippen.

J. DE MEULEMEESTER

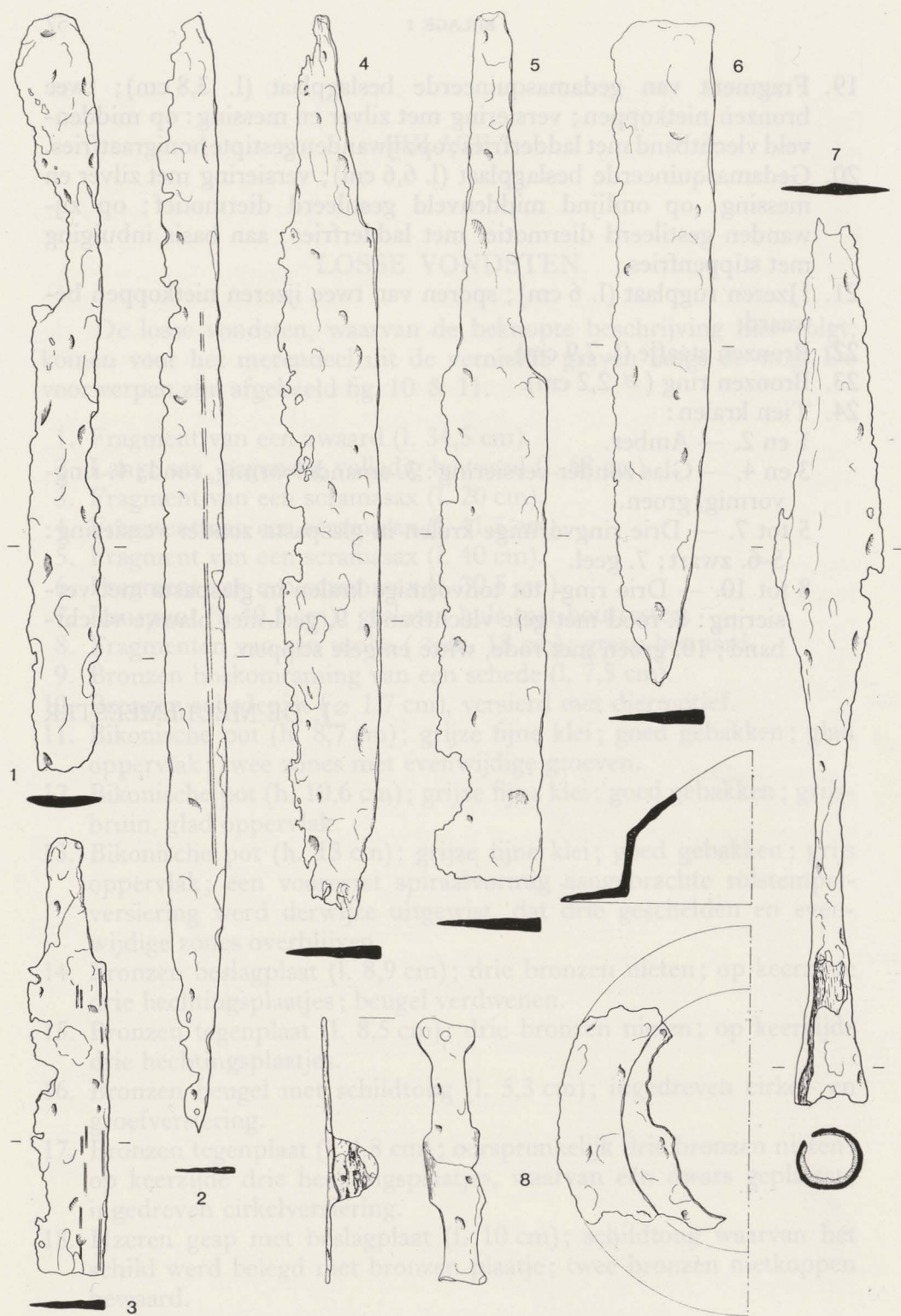

Fig. 10. Losse vondsten. S. 1/3 behalve nr 2: 1/4.

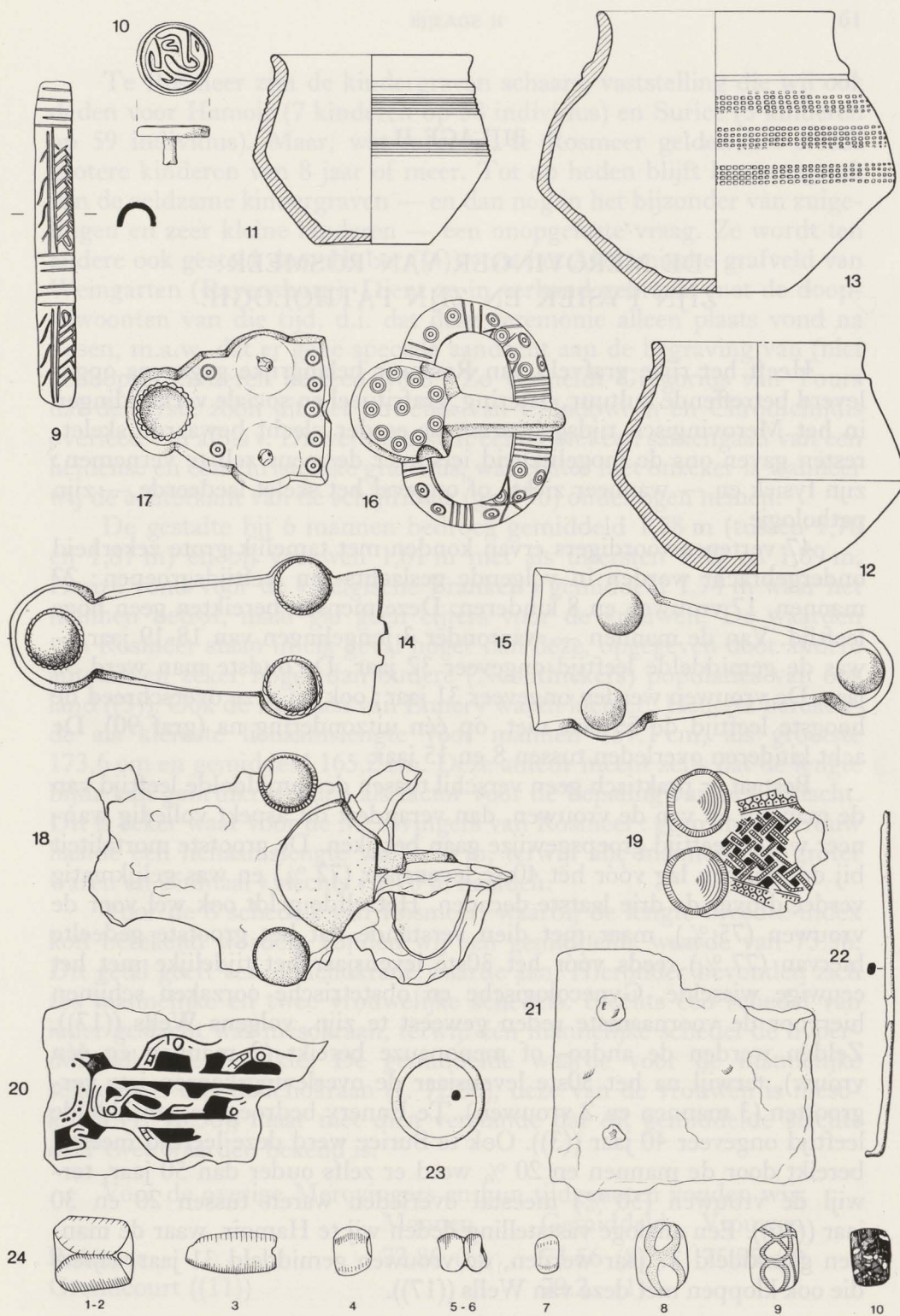

Fig. 11. Losse vondsten. S. 2/3, behalve nr. 24: 1/1.

BIJLAGE II

DE MEROVINGER VAN ROSMEER: ZIJN FYSIEK EN ZIJN PATHOLOGIE

Heeft het rijke grafveld van Rosmeer belangrijke gegevens opgeleverd betreffende cultuur, datering, grafritueel en sociale verhoudingen in het Merovingisch tijdsgebeuren, de eerder slecht bewaarde skeletresten gaven ons de mogelijkheid iets over de mens zelf te vernemen: zijn fysiek en — wanneer ziekte of ongeval het skelet laedeerde — zijn pathologie.

47 vertegenwoordigers ervan konden met tamelijk grote zekerheid ondergebracht worden in volgende geslachts- en leeftijdsgroepen: 22 mannen, 17 vrouwen en 8 kinderen. Deze mensen bereikten geen hoge leeftijd. Van de mannen — waaronder 3 jongelingen van 18-19 jaar — was de gemiddelde leeftijd ongeveer 32 jaar. De oudste man werd 55 jaar. De vrouwen werden ongeveer 31 jaar; ook bij deze overschreed de hoogste leeftijd de 55 jaar niet, op één uitzondering na (graf 90). De acht kinderen overleden tussen 8 en 15 jaar.

Bestaat er praktisch geen verschil tussen de gemiddelde leeftijd van de mannen en van de vrouwen, dan verandert dit aspect volledig wanneer wij de leeftijd groepsgewijze gaan bekijken. De grootste mortaliteit bij de mannen lag vóór het 40ste levensjaar (72 %) en was gelijkmatig verdeeld over de drie laatste decaden. Hetzelfde geldt ook wel voor de vrouwen (75 %), maar met dien verstande dat het grootste gedeelte hiervan (77 %) reeds vóór het 30ste levensjaar het tijdelijke met het eeuwige wisselde. Gynecologische en obstetrische oorzaken schijnen hiervoor de voornaamste reden geweest te zijn, volgens Wells ((17)). Zelden werden de andro- of menopauze bereikt (2 mannen en één vrouw), terwijl na het 50ste levensjaar de overlevingskansen iets vergrootten (3 mannen en 2 vrouwen). Te Ennery bedroeg de gemiddelde leeftijd ongeveer 40 jaar ((3)). Ook te Surice werd deze leeftijd meestal bereikt door de mannen en 20 % werd er zelfs ouder dan 50 jaar, terwijl de vrouwen (50 %) meestal overleden waren tussen 20 en 30 jaar ((16)). Een analoge vaststelling deden wij te Hamoir, waar de mannen gemiddeld 37 jaar werden, de vrouwen gemiddeld 31 jaar, cijfers die ook kloppen met deze van Wells ((17)).

Te Rosmeer zijn de kindergraven schaars, vaststelling die wij ook deden voor Hamoir (7 kinderen op 58 individus) en Surice (5 kinderen op 59 individus). Maar, wat meer is, te Rosmeer gelden het steeds grotere kinderen van 8 jaar of meer. Tot op heden blijft het vraagstuk van de zeldzame kindergraven — en dan nog in het bijzonder van zuigelingen en zeer kleine kinderen — een onopgeloste vraag. Ze wordt ten andere ook gesteld door Huber ((4)) voor het Alamanische grafveld van Weingarten (Ravensburg). Dient ze in verband gebracht met de doopgewoonten van die tijd, d.i. dat deze ceremonie alleen plaats vond na Pasen, m.a.w. dat er gene speciale aandacht aan de begraafing van (niet gedoopte) kinderen besteed werd? Zo vermeldt Gregorius van Tours dat de eerste zoon uit het huwelijk van Chlodowech en Chrodichildis overleed « in albis ». Dit veronderstelt echter wel een samengaan van een heidense en een christelijke grafritus, wat echter niet onzeker is wanneer wij de achterkant van de schijffibula (graf 90) onder ogen nemen.

De gestalte bij 6 mannen bedroeg gemiddeld 1,78 m (tussen 1,70 en 1,87 m) en bij vrouwen 1,61 m met als uitersten 1,49 en 1,69 m. Houzé vond voor de « Belgische Franken » gemiddeld 1,74 m waar het mannen betrof, maar gaf geen cijfers voor de vrouwen. De waarden van Rosmeer staan in elk geval hoger dan deze, opgegeven door andere auteurs en zeker hoger dan oudere (Neolithiekers) populaties van ons land ((5)). Ook de Franken van Ennery waren kleiner: Heuertz berekende als kleinste lichaamslengte voor mannen 157,1 cm, als grootste 173,6 cm en gemiddeld 165,2 cm. Deze auteur meent zelfs dat de lengte bijna kan gebruikt worden als factor voor de bepaling van het geslacht. Dit is zeker waar voor de Merovingers van Rosmeer: geen enkele vrouw haalde een lichaamslengte van 1,70 m, terwijl alle mannen nog groter waren en éénmaal « slechts » 1,70 m haalden.

Voor de 8 schedels van Rosmeer, waarbij de lengte-breedte-index kon berekend worden, vonden wij een gemiddelde waarde van 73.56. Dit getal geeft een dolichokrane waarde aan. Hieronder bevonden zich zes mannelijke en twee vrouwelijke schedels. Slechts één schedel van ieder geslacht was mesokraan, terwijl één mannelijke schedel de hyperdolichokranie bereikte. De gemiddelde waarde voor de mannelijke schedels is dus dolichokraan (I. 72.86), deze van de vrouwen is mesokraan (I. 75.56), maar met dien verstande dat dit gemiddelde slechts over twee waarden bekend is.

Voor de overige Merovingers en hun tijdgenoten vonden wij:

	Mannen	Gemiddeld	Vrouwen
Rosmeer	72.86 (6)	73.56 (8)	75.55 (2)
Grandcourt ((11))		79.2 (1)	

Arlon ((12))		74.6 (4)	
Surice ((16))	75.39 (12)	74.57 (25)	73.81 (13)
Hollogne ((1))	76.08 (8)	76.41 (10)	77.75 (2)
Henegouwen		73.8	
Namen		76.7	
Brabant		76.9	
Ennery ((3))	76.9		75.0
Chelles		76.4	
Elzas		77.3	
Lotharingen		76.5	
Baye ((14))	—		71.4
Blussengeaux ((10))	77.9 (25)	78.25 (61)	78.5 (36)
Burgundes ((8))	81.0		77.3
Augst ((7))	77.3		78.4
Zwitserland ((13))	75.3		77.1
Beieren ((7))		75.2	
Baden ((7))		75.0	
Weingarten ((4))	74.9 (82)		

Procentsgewijze is de verdeling als volgt:

	Hyperdol.	Dolicho.	Mesokr.	Brachykr.	Hyperbrach.
Rosmeer	20 %		80.4 %		16.6 %
Burgundes	—	13 %	39 %	34 %	13 %
Surice					
Man	38.3 %		50.0 %		16.6 %
Vr.	69.0 %		15.4 %		15.4 %
Hollogne					
Man	37.5 %		62.5 %		—
Vr.	—		100.0 %		—
Blussangeaux					
Man	40 %		16 %		44 %
Vr.	22.2 %		33.3 %		44.4 %
Ennery					
Man	4.6 %	23.8 %	47.6 %	14.3 %	9.5 %
Vr.	—	66.6 %	16.6 %	16.6 %	

Eens te meer zien wij dat meer noordelijk wonende bevolkingsgroepen een uitgesproken dolichokraan karakter krijgen. De mannen van Rosmeer zijn overwegend dolichokraan, zelfs is er een hyperdolichokraan schedel bij. De vrouwen, alhoewel wij slechts over twee exemplaren beschikken, zijn eerder mesokraan. Bij het dichterbij gelegen Ennery stellen wij het omgekeerde vast: grootste percentage mesokranen bij de mannen, grootste percentage dolichokranen bij de vrouwen. Heuertz leidt uit deze dolichokranie af dat de vrouwen van Ennery ethnisch zuiverder zijn. De Alamannen van Ravensburg zijn nog op de

rand af dolichokraan (I. 74.9), terwijl deze van Augst en de rest van Zwitserland alsook de Merovingers van Blussangeaux allen mesokraan zijn, eigenschap die bij de vrouwen het meest uitgesproken is. Deze van Beieren en Baden zijn nog juist mesokraan. De Merovingers van Chelles, Elzas en Lotharingen zijn nog duidelijk mesokraan. Hetzelfde geldt voor de Franken van Namen en Brabant en de Merovingers van Hollogne, terwijl deze van Henegouwen en Surice al dolichokraan zijn. Bij de schedels van Châlon zien wij reeds een geval van dolichokranie naast overheersende mesokranie en de enkele vrouwelijke schedels zijn reeds sterk dolichokraan. De Burgundes contrasteren het sterkst: dolichokranie komt alleen voor bij de vrouwen, terwijl de schedels van de mannen variëren tussen meso- en hyperbrachykranie. De varianten van de vrouwelijke schedels zijn uniformer met indices schommelend tussen 74.2 en 80.9, alhoewel de eerste schedelindex twijfelachtig schijnt. Wij kunnen ons dus de vraag stellen of de Merovingers van Rosmeer op ethnisch gebied als zuiverder moeten beschouwd worden, dit juist door de dolichokranie.

Het vergelijken van de lengte, breedte en hoogte van de schedels illustreert nog beter deze vastellingen (gegevens volgens Huber):

	Lengte	Breedte	Hoogte
Rosmeer	193.5 (6)	142.3 (6)	130.0 (1)
Surice	187.8 (13)	141.6 (13)	129.7 (3)
Hollogne	185.6 (8)	141.5 (8)	136.0 (5)
Blussangeaux	185.3 (29)	145.0 (27)	131.0 (20)
Weingarten	189.1 (84)	141.4 (85)	135.3 (52)
Ennery	185.5 (21)	142.3 (22)	—
Noren	190.8 (55)	139.6 (55)	134.6 (49)
Denen	190.8 (41)	137.8 (41)	133.3 (27)
Anderten	191.7 (41)	140.7 (41)	132.2 (33)
(5e - 8e eeuw)			
Thuringen	190.8 (95)	137.7 (100)	137.9 (54)
(5e - 8e eeuw)			
Angelsaxen	190.6 (58)	141.7 (103)	137.3 (31)
(vnl. 8e eeuw)			
Ophrynium	183.6 (12)	144.1 (12)	135.8 (7)
(3e - 4e eeuw)			
Griekenland	182.9 (56)	142.2 (58)	133.7 (54)
(2e - 6e eeuw)			
Zwitserland	185.7 (94)	143.8 (94)	132.3 (58)
(1e - 4-5e eeuw)			
Franken	187.0 (59)	138.2 (62)	132.2 (33)
(5e - 8e eeuw)			

De « Belgische Merovingers » sluiten goed aan bij de noordelijke groepen wat betreft de lengte-, breedte- en hoogtematen. De cijfers van Rosmeer wijzen op een massieve, dolichokrane schedel die afsteekt tegen meer zuidelijke types (Blussangeaux en Ennery). De afwijkingen met de meer noordelijke types weerspiegelen zich voornamelijk in een relatieve verbreding van de schedel enerzijds, maar vooral door de vermindering van de hoogte. Deze laatste factoren zijn kenschetsend tegenover Blussangeaux en, wat de breedte betreft, tegenover Ennery waarvan de auteur de hoogtewaarden niet opgeeft. Deze verbreding kan te wijten zijn aan de vermenging met autochtone elementen, zoals Huber het aangeeft.

Deze geringe schedelhoogte heeft ook een bepalende invloed op de lengte-hoogte en breedte-hoogte-indices. Maar voor de berekening van de eerste waarde beschikken wij slechts over twee getallen, voor de tweede over drie. De gemiddelde waarde voor deze lengte-hoogte-index bedraagt 67.2 (chamaekraan), voor de breedte-hoogte-index 90.3 (tapeinokraan). Het zijn de laagst gekende waarden. De schedels van Rosmeer zijn dus de laagste die wij kennen. We zouden het een primitief kenmerk kunnen noemen, vermits wij bij moderne rassen een hogere index vinden, gaande tot een overwegende hysikranie. Wijst het gemiddelde van een breedte-hoogte-index op een tapeinokrane of lage schedel, dan is deze index toch relatief groter door de reeds gemelde verbreding van de schedel: deze index werd immers berekend op slechts één tapeinokrane en twee metriokrane waarden.

Het voorhoofd van de schedels van Rosmeer is in hoofdzaak breed (eurymetoop). Slechts twee schedels, één van elk geslacht, zijn metri-metoo of middelmatig breed. Zo is de transversale fronto-pariëtaal-index bij:

	Mannen	Vrouwen
Rosmeer	69.5 (4)	69.3 (4)
Surice	68.55 (8)	70.42 (9)
Hollogne	69.6 (6)	69.9 (2)
Ennery	69.7 (18)	69.7 (6)
Blussangeaux	68.7 (24)	67.7 (34)

Het voorhoofd van de « Belgische Merovingers » is relatief breed, eigenschap die nog meer uitgesproken is bij de vrouwen, behalve te Rosmeer.

Een sutura frontalis (metopisme) werd vastgesteld bij drie op 15 schedels, zijnde 20,0 %. Bij de Alamannen vond Schwerz ((13)) 11,3 % en Heuertz 23,0 % bij de schedels van Ennery.

Het aangezicht van de Merovingers van Rosmeer is hoog: de index ervan bedraagt 95.17 (4) en wijst op hypereuryprosopie. In elk geval is het aangezicht van deze Merovingers gevoelig langer dan dit van de Alamannen van Zwitserland en ook dan dit van de Merovingers van Arlon (80.8) en Blussangeaux (80.4 (10)).

De bovenaangezichtsindex te Rosmeer bereikt een gemiddelde waarde van 55.1 waarvan bij twee gevallen een mesene en bij twee andere gevallen een leptene waarde gevonden werden. Bij de Zwitserse Alamannen valt het grootste percentage tussen mesene waarden van 50 - 54, alsook bij deze van Arlon (50.0). Te Blussangeaux bedroeg deze index 53.9 (24).

De neusindex te Rosmeer is over het algemeen mesorhien of middelmatig breed. Nochtans valt de waarde bij de mannen onder de leptorhiene cijfers, terwijl deze grootte van index slechts bij één vrouw gevonden werd. Voor deze laatsten bedraagt hij gemiddeld 48.12 en voor de mannen 46.0 met een totaal gemiddelde van 47.4. Ook te Ennery zijn de meeste mannelijke schedels smal van neus; slechts twee zijn breed. Te Hollogne is de neus zeer breed bij de mannen, zeer smal bij de enige onderzochte vrouwelijke schedel.

De oogkuil van de Merovingers van Rosmeer is, wat de vrouwen betreft, mesokonch of middelmatig hoog, dit met een gemiddelde waarde van 82.54; deze waarde werd berekend uit twee hypsikonche of hoge, twee chamaekonche of lage en één mesokonche indices. Bij de schedels van Enery (I. 81.8) werden bij de vrouwen meso- of hypsikonche indices aangetroffen. Nochtans waren bij de mannelijke schedels verschillende lage waarden gevonden. De vrouwelijke schedels van Baye bezaten een mesokonche index (I. 80.6), terwijl bij de Burgundes een uitsluitend hypsikonche waarde van 87.6 voor de vrouwen gevonden werd en een mesokonche van 82.8 voor de mannen. Ook bij de Alamannen overheersen mesokonche oogkuilen. De gemiddelde index bedroeg er 81.1. Ook hier werden chamaekonche en hypsikonche cijfers aangetroffen, maar in veel mindere mate. Bij de Merovingers van Blussangeaux waren de orbitae middelmatig hoog (I. 80.4) zowel bij de mannen als bij de vrouwen. Dit geldt ook voor de mannen te Hollogne (I. 80.55), terwijl de enige vrouw een hypsikonche waarde aangaf (I. 86.8).

De aangezichtschedel van de Merovingers van Rosmeer leverde ons een gemiddelde totale gezichthoek van 86° en een alveolaire hoek van 80°. Het aangezicht is dus duidelijk orthognaat. Slechts in één geval viel de gevonden waarde in de mesognathie. Dit verschilt veel met de waarden van Ennery. Immers hier zijn de gemiddelde waarden respektievelijk 82° en 69° en zijn dus meso- en hyperproгнаat. De Alamannen van Zwitserland staan op dit gebied dicht bij onze Mero-

vingers. Nochtans zijn zij prognaat ten overstaan van de alveolaire hoek.

De onderkaak van de Merovingers van Rosmeer verdient onze bijzondere aandacht. Op één onderkaak na, die brachygnaat is, zijn al de overige lang of dolichognaat.

	Kinhocgte	Bicond. breedte	Bigon. breedte	Ramusindex	Hoek
Rosmeer	30.89 (18)	114.67 (9)	93.11 (9)	50.69 (14)	125°38' (11)
Burgundes (vrouwen)	26.4	—	—	—	129°30'
Ennery	30.04 (24)	122.7 (10)	100.4 (22)	48.16 (22)	123°47' (24)
Baye	29.3	—	83.3	57.9	122°54'
Arlon	30.8 (6)	122.5 (2)	102.0 (2)	53.4 (4)	117°15' (5)
Blussangeaux	—	118.4 (53)	97.9 (52)	49.2 (57)	—
Surice	28.29 (9)	118.67 (3)	102.5 (8)	46.72 (10)	126°07' (8)
Hollogne	31.73 (11)	124.33 (6)	97.63 (8)	47.76 (10)	115°38' (11)

Wat de lichaamsbeenderen van de Merovingers van Rosmeer betreft, kunnen wij zeggen dat de wervelzuil recht was: de krommingen zijn weinig uitgesproken. Zijn ze iets minder lordotisch in de halsstreek dan bij deze van Ennery, dan zijn zij het iets meer in de thoracale en lumbale segmenten. Wij willen er echter op wijzen dat de onderzochte wervelzuilen van Ennery uitsluitend deze van mannen waren.

De mannelijke claviculae zijn sterk of middelmatig sterk, de vrouwelijke graciël tot middelmatig sterk. Van de scapulae was de fossa glenoida in hoofdzaak peervormig en tamelijk smal.

Het verschil tussen de mannelijke en vrouwelijke humeri is weinig opvallend: ze zijn eerder graciël bij beide geslachten. Steviger zijn deze van Arlon, Grandcourt en vooral Hamoir en Baye, waar deze laatste het sterkst gebouwd zijn van al. Wat opvalt bij de skeletten van Ennery is de verhouding tussen mannen en vrouwen, waar de humeri van deze laatste nu het sterkst gebouwd zijn. De kleinere index van Rosmeer tegenover deze van Ennery veronderstelt ook een grotere lengte. Op twee gevallen na — een man en een vrouw — zijn de rechtse humeri steeds langer dan de linkse. De platymerie bereikte bij de mannen hoge eurybrachiale waarden, evenals bij de andere Belgische Merovingers voornamelijk te Grobbendonk ((8)) op de twee waarden van Grandcourt na. De torsiehoek is groot en contrasteert scherp met deze van Ennery en Hamoir. Heuertz merkt hierbij op dat dit kenmerk aan primitieve toestanden herinnert. De perforatie van de fossa olecrani werd in slechts drie gevallen waargenomen op een totaal van 11 individus. Tweemaal bij vrouwen, eenmaal bij een man. Dit is 27 %. Bij de Bajuwaren is dit 15,3 %, bij de Zwaben en Alamannen 23 % en bij de Merovingers van Arlon 25 %. Heuertz trof slechts twee gevallen aan bij de Franken van Ennery.

De lage robusticiteitswaarde van de radius wijst eens te meer op de graciliteit van de lange beenderen van het bovenste lidmaat. Bij de ulna is het opvallend hoe gering de afplatting bij vrouwen is, dit tegenover de mannen. De diafysedoorsnede-index duidt op een weinig ontwikkelde criste, terwijl de olecranonhoogte-index op een smal olecranon wijst.

Samen met de femora van Hamoir en Grandcourt zijn deze van Rosmeer de langste. De index pilastricus is laag. Wij schrijven dit toe aan het feit dat de crista zeer weinig uitgesproken is, eerder dan aan een verbreding van de transversale doormeter. Deze geringe ontwikkeling der crista staat in evenredige verhouding tot de spierfunctie. Deze is op haar beurt afhankelijk van het terrein: het vlakke landschap van Rosmeer moet van primordiaal belang geweest zijn. Ook de index platy-

Fig. 12. Graf 6: vrouw met vervormde ruggegraat.

mericus bezit een lage waarde, zoals deze van Grandcourt die tenslotte ook een lage pilasterwaarde hebben. Er is dus tegenspraak in de theorie als zou de afplatting van de femur alsmede de vergroting van de index pilastricus in verband staan met de ontwikkeling van de adductor-spieren. Dan zouden de indices in omgekeerde verhouding staan, wat hier zeker niet het geval is. Tot deze vaststelling zijn ten andere Manouvrier, Lehman-Nitsche en Lagotale reeds gekomen.

Ook de lengte van de tibia is zeer groot: de overeenkomstige robusticiteitsindex is dan ook klein, hetgeen andermaal de graciliteit van de ledematen aantoont.

Deze beenderen leren ons ook een en ander over de ziekten waaraan de bevolking geleden heeft. Wij maken wel uitzondering voor deze aandoeningen die geen stigmata op de beenderen nalaten, zoals longontsteking of appendicitis. Wij vestigden meermaals de aandacht op de graciliteit van het beenderstelsel. Een dergelijk skelet moet zeker een

Fig. 13. Graf 16: vrouw met vervormde ruggegraat.

Fig. 14: Graf 66: dwerg.

ernstige weerslag ondervinden bij zware lichaamsarbeid. Het is dan niet te verwonderen dat wij uitgebreide spondylarthrotische kenmerken vinden bij een man van 55 jaar (graf 7), waarbij zelfs verschillende wervels door beenderbruggen tot één blok samengroeiden, zodat deze man als het ware gebogen liep onder de last van zijn rheumatische letsels((9)). Dergelijke letsels kwamen reeds voor op de zeer jeugdige leeftijd van slechts 19 jaar (graf 10). Twee vrouwen hadden rugverkrummingen die een weerslag hadden op de ledematen (graven 6 en 16; fig. 12 & 13). In één geval (graf 16) was zelfs de dracht van een orthopedisch corset

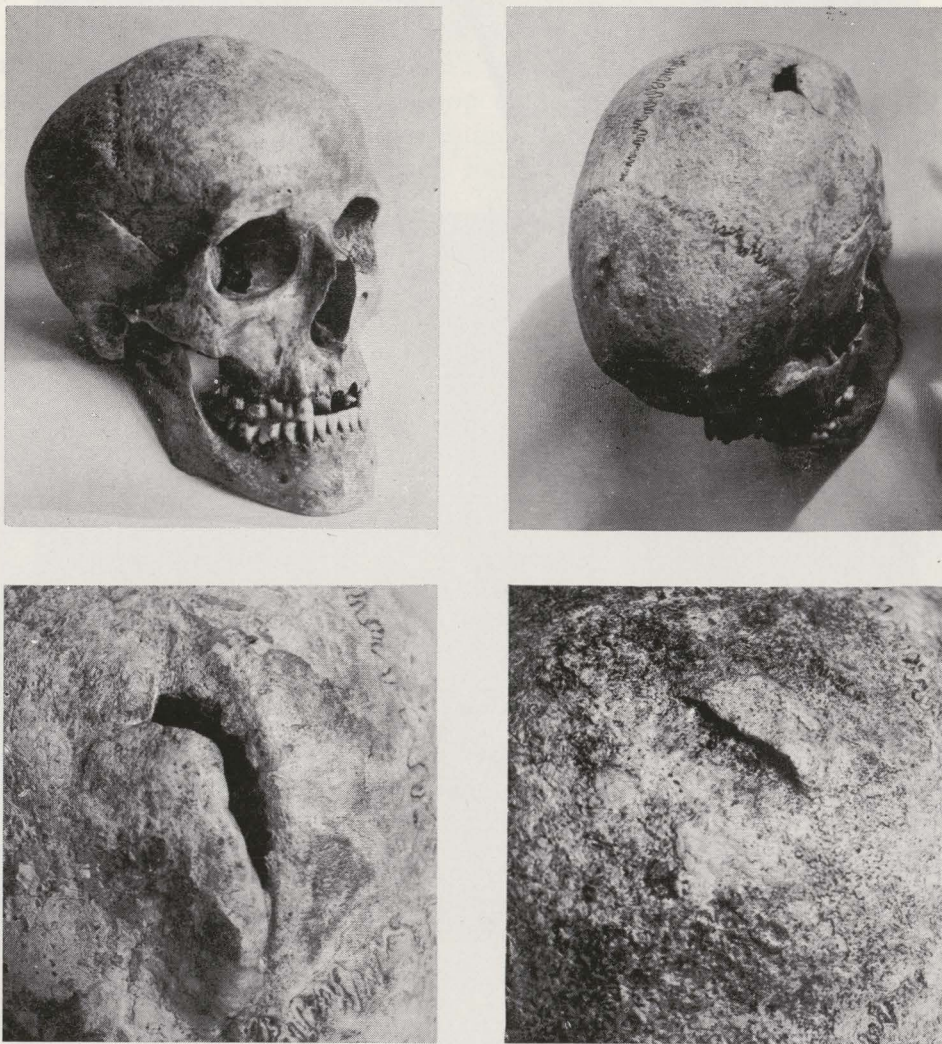

Fig. 15. Schedel met genezen kapwonden aan het voorhoofd (kleine verwonding) en aan het linker wandbeen (grote verwonding).

nodig. Een man vertoonde de sekwellen van een monoplegie of verlamming van de linkerarm, zeer waarschijnlijk door een poliomyelitis doorgemaakt in de jeugd (graf 4).

In één geval (graf 66) kon aan de hand van de foto en van de tekening met zekerheid vastgesteld worden dat de aflijvige een goed geproportioneerde dwerg was (fig. 14). In zijn onmiddellijke omgeving rustte een vrouw waarvan het rechterbeen een uitgesproken genu valgum (X-been) vertoonde met een opvallend schuin latero-mediaal verloop van de rechter-femur (graf 71). Voor een dergelijke unilaterale misvorming komen hier als oorzaken in aanmerking: congenitale heupluxatie, poliomyelitis, arthritis van het heupgewricht en rachitisme.

Traumatische letsels waren zeldzaam: geen breuken van de lange beenderen van de ledematen, wel een breuk van een sleutelbeen, van een voetwortelbeentje en éénmaal een vingeramputatie bij een vrouw (graf 16). Dat deze bevolkingsgroep ook wel in de strijd betrokken was, bewijst de eerst gevonden schedel die door een zwaard gekloven werd, maar die volledig herstelde (fig. 15).

Tenslotte willen wij wijzen op de weinig gecariëerde tanden naast toch een behoorlijk aantal gesloten alveolen als gevolg van verloren gegane tanden. Dit wijst er o.i. op dat er wel een tandheerkundige tussenkomt moet geweest zijn. Slechts éénmaal werd een abcedatie van een molaar waargenomen.

Vermelden we tenslotte nog een deviatie van het neusseptum.

Besluiten wij als volgt: terecht vindt Heuertz aanknopingspunten met het Burgundo-Alamanisch complex bij de schedels van Ennery. Vallois vond reeds overeenkomsten tussen de resten van Baye en de Franken van België. De afbakening tussen de « Belgische Merovingers » en de Franken van Ennery is in het oog springend. Ze benaderen eerder de meer noordelijke populaties, zoals het duidelijk bleek uit de bespreking van de lengte-breedte en hoogtematen van de schedels.

BIBLIOGRAFIE

1. ALENUS-LECERF J. & DRADON M., *Tombes mérovingiennes à Hollogne-aux-Pierres* (Arch. Belg. 101, 1967). Anthropologisch onderzoek door P. A. Janssens.
2. ALENUS-LECERF J., *Le cimetière mérovingien de Hamoir I* (Arch. Belg. 181, 1975). De anthropologische studie door P. A. Janssens ligt in handschrift voor.
3. HEUERTZ M., *Études des squelettes du cimetière franc d'Ennery (Moselle)*, *Bull. et Mémoires de la Soc. d'Anthrop.* 8, 10, 1957, 81-141.

4. HUBER N. M., Anthropologische Untersuchungen an den Skeletten aus dem alamannischen Reihengräberfeld von Weingarten, Kr. Ravensburg, *Naturwissenschaftliche Untersuchungen zur Vor- und Frühgeschichte in Württemberg und Hohenzollern* 3, 1967, 1-36.
5. JANSSENS P. A., La race de Furfooz: son âge, sa pathologie, *Bull. Soc. roy. belge d'Anthropologie et de Préhistoire* 73, 1963, 45-55.
6. JANSSENS P. A., Het Merovingisch grafveld van Grobbendonk, *Hades*, 1964, 7-8, 1-47 = *Noordgouw* 4, 1964, 49-96.
7. LEHMANN-NITSCHKE H., Untersuchungen über die langen Knochen des südbayerischen Reihengräberbevölkerung, *Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns* 11, 1895, 205-296.
8. MANOUVRIER L., Étude des squelettes antiques de Collonges, près Remigny (Bourgogne), *Bull. Soc. Anthropol. de Paris* 4, 8, 1897, 620-654.
9. MEIER-WEISER INKE, *Pathologische Knochenveränderungen der merowingerzeitlichen Skelette von Anderten*, Kr. Hannover. Berlin, 1976 (Inaugural-Dissertation).
10. MÉRY A., Le cimetière mérovingien de Blussangeaux (Doubs), *Annales littéraires de l'Université de Besançon* 54, 1960.
11. ROOSENS H., *Quelques tombes mérovingiennes de Grandcourt* (Arch. Belg. 56, 1961). Anthropologisch onderzoek door P. A. Janssens.
12. ROOSENS H. & ALENUS-LECERF J., *Sépultures mérovingiennes au « Vieux Cimetière » d'Arlon* (Arch. Belg. 88, 1965). Anthropologisch onderzoek door P. A. Janssens.
13. SCHWERZ F., Die Alamannen in der Schweiz, *Zeitschr. f. Morphologie und Anthropologie* 14, 1912, 609-700.
14. VALLOIS H. V., Étude des ossements franco-mérovingiens de Baye (Marne), *Bull. et Mémoires de la Soc. d'Anthrop. de Paris* 7, 6, 1924, 180-216.
15. VERBRUGGE J., *Beginnelsen van orthopedische geneeskunde en fysiotherapie*. Antwerpen, 1957.
16. WAUTELET Y., *La nécropole mérovingienne de Surice* (Arch. Belg. 107, 1968).
17. WELLS C., Ancient obstetric hazards and female mortality, *Bull. New York Academy of Medicine* 2, 51, 11, 1975, 1235-49.

Dr. Paul A. JANSSENS

LIJST VAN DE AFBEELDINGEN

- Fig. 1. Topografische kaart.
- Fig. 2. Uittreksel uit het kadaster.
- Fig. 3. Verbeterde graftekening nr. 25.
- Fig. 4. Overzicht van de wapengraven.
- Fig. 5. Overzicht van de kralentypen.
- Fig. 6 & 7. Overzicht van de belangrijkste damasquiningen.
- Fig. 8. De gouden munten.
- Fig. 9. Archeologische sites in de omgeving van Rosmeer.
- Fig. 10 & 11 : Losse vondsten.
- Fig. 12. Graf 6: vrouw met vervormde ruggegraat.
- Fig. 13 : Graf 16: vrouw met vervormde ruggegraat.
- Fig. 14. Graf 66: dwerg.
- Fig. 15. Schedel met genezen kapwonden.
- Pl. I. Gekleurde plattegrond van het grafveld.

INHOUDSTAFEL

Algemene kenmerken	5
Studie van de grafgiften	14
Vaatwerk	14
Aardewerk	14
Glas	16
Hout	16
Wapens	17
Zwaarden	17
Saxen	19
Lansen	20
Umbo's	20
Bijlen	21
Sieraden	22
Kralen	22
Andere	25
Gespen en riembeslagen	26
Gordelgarnituren	26
Eenvoudige gespen	26
Gespen met beslagplaat	26
Niet gedamasquineerd in ijzer	26
Mannengraven	27
Vrouwengraven	28
Gedamasquineerd	28
Mannengraven	29
Vrouwengraven	29
Non ferro-legeringen	31
Garnituren van de zwaardriemen	32
Garnituren van schoeisel en kousebanden	33
Paardetuig	34

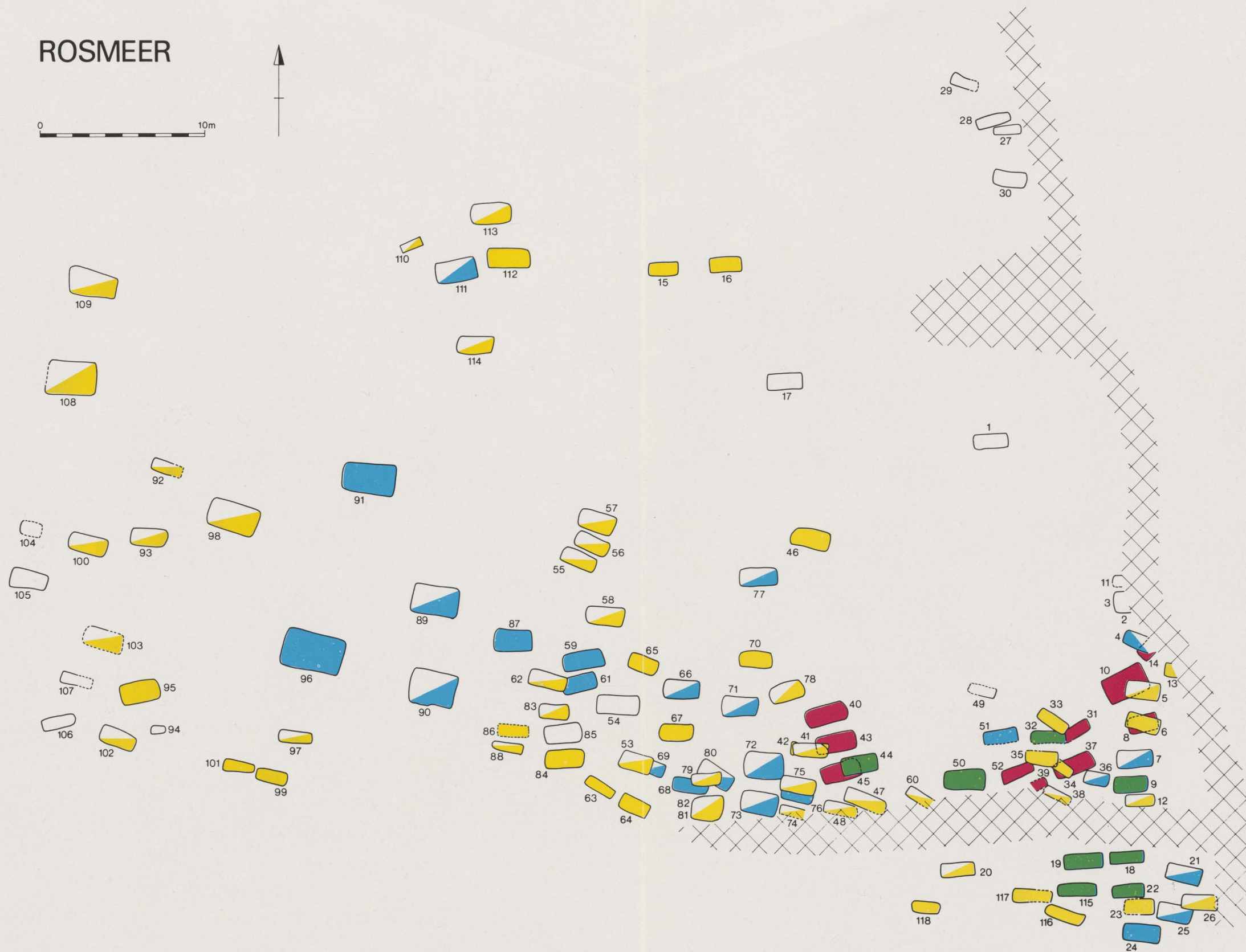
INHOUDSTAFEL

	75
Benodigdheden	34
Munten	35
Chronologie	37
Slotbeschouwingen	42
Bibliografische afkortingen	49
Résumé français	50
Bijlage I: Losse vondsten, J. De Meulemeester	56
Bijlage II: De Merovinger van Rosmeer: zijn fysiek en zijn pathologie, Dr. med. P. Janssens	60
Lijst van de afbeeldingen	73
Inhoudstafel	74

72	INHOUDSTAFEL	
34	Benodigdheden	
32	Munten	
37	Chronologie	
42	Stalbeschouwingen	
44	Bibliografische afdelingen	
48	Samenvatting van de afdeelingen	
56	Bijlage I: Looze voorwerpen, J. De Meulemeester	
60	Bijlage II: De Meulemeester van Roemer	
73	Lijst van de afbeeldingen	
74	Wapens	
	Zwaarden	17
	Saxen	19
	Lansen	20
	Umbo's	20
	Bijlen	21
	Sieraden	22
	Kralen	22
	Andere	25
	Gespen en riembeslagen	26
	Gordelgarnituren	26
	Eenvoudige gespen	26
	Gespen met beslagplaat	26
	Niet gedamasquincerd in ijzer	26
	Mannengraven	27
	Vrouwengraven	28
	Gedamasquincerd	28
	Mannengraven	29
	Vrouwengraven	29
	Non ferro-ijzeringen	31
	Garnituren van de zwaardriemen	32
	Garnituren van schoeisel en kousebanden	33
	Paardetuig	34

ROSMEER

0 10m

Gekleurde plattegrond van het grafveld. Rood: tweede helft 6e eeuw; groen: omstreeks 600; blauw: eerste helft 7e eeuw; half blauw, schuin overtrokken: eerste vierde 7e eeuw; geel 7e eeuw; half geel, schuin overtrokken: midden en tweede helft 7e eeuw.